

नुश्मां हस्तदाल्तस्य मुदीर्यते २४ चैतन्यं शिथिलत्वाद्यः पीलेकं श्वासमुद्धमेत विदीर्णावद
नश्वासजं भासा कथ्यते बुधैः उदान प्राणायो रूर्द्ध योगान्मोलिकफाश्रयात् शब्दः संजा
यते नस्तः क्षतं तस्कथ्यते बुधैः उदान कोपादाद्वारः सुस्थिरत्वाच्च यभवेत् यवनस्यो
द्वगमनं तमुद्गारं प्रवक्षते ॥ २७ ॥ ॥ इति श्री दामोदरस्तनोः शाङ्गधरस्य विंतायां संहिता रवि ४
यां आहारया केत्तिगभोत्पत्रिकुमारयो वराणि क्रिमृत्तिलक्षराक्षामशरीराध्यायः ॥ ॥
स्वप्नेषु न गतान् मुंडांश्च रक्तकृष्णवरावतान् (व्यंगाश्च विकृष्णवरावतान्) व्यंगोश्च विकृतान्
रुक्मान् स पाशान्मापुधानपि ७ वध्रतो निघ्नतश्चापि दक्षिणादिशि माश्रितान् महिषो
पृषरा रूढान् त्रेस्त्रीः पुंसो यस्तु पश्यति २ सस्वस्थो लभते व्याधिरोगि पात्येवमेव तां अ
धो यो निपत सुधौर्जते मोवातिलीयते श्वापदैर्हन्पते योपि मत्स्याद्यंगिलिलो भवेत् ॥ य

शा.ध.
१२

स्यनेशविलायेतेदीपोर्वासातांब्रजेत् ४ तैलसुरापिवेद्वापिलोहं बालभतेतिलान्॥
पक्वात्रलभतेस्नातिविशेत्कृपंचमानवः ५ सस्वस्थो लभते रोगं रोगी यात्येव यंचतां॥
३ स्वप्नान्येवमादीनि दृष्ट्वा ब्रूयात्त्रकस्य चित् स्नानं कुर्यादथ स्येव दद्याद्देमतिलानयः॥
पठेत्स्तोत्राणि देवानां रात्रौ देवा लयेव सेत् ७ कृत्वेवं त्रिदिनं मर्त्यो दुःस्वप्नात्परि
पुच्यते स्वेप्तेषु यः सुरान् भूयान् जीवतः सुहृदो द्विजान् ८ गोसमिदं ग्नितीर्थानि पश्ये
त्सुखमवाप्नुयात् अगम्यागमनं लेयो विडः तीर्थपासुदितं मृतिं ९ आप्रमांस्तानं स्वप्ने
धनारोग्याग्रये विडुः तीर्त्वा कतुषनीराणि जित्वा शान्नुगरा मपि १० आरुह्य सौध
गोशैलकरिवाहन् सुखी भवेत् शुभ्रयुष्माणि वासांसि मांसमस्य फलामपि प्राप्नोत
ग्नः सुखी भूयात्स्वस्तो धनमवाप्नुयात् जलौका भ्रमरा सर्प्या मक्षिका वापि दंशयेतो

गीसभूयादारोग्यः स्वस्थो धनमचापुयात् इति स्वप्नलक्षणानि दूताः स्वजातयो
 व्यंगाः पटवो निर्मला वरा १३ सुजातयः सुवेष्टाश्च सजीवरिषि संगताः भिषजं स
 मये प्राप्ता रोगिराः सुखहेतवः यस्यां प्राप्ता मरुद्वातिसानाडी जीवसंयुता मितप्र
 कृतिवर्णाभ्यां युक्तः सत्येन संयुतः विकित्प्यो भिषज्जारोगी वैद्यभक्तो जितेन्द्रियः वि
 कित्सां रोगिराः कर्तुं गच्छतो भिषजः शुभं १६ यात्रायां सौम्यशकुनं प्रोक्तं दांपत्यशोभनं।
 वैद्यो दानाय दूतस्य गच्छतो रोगिराः कृते १७ नभ्युर्भसौम्यशकुनं प्रोक्तं दीपप्रशोभनं॥
 इति दलक्षणानि पुंसो दक्षिराहस्तस्य स्त्रियो वामकरस्य तु १८ अंगुष्ठमूलगां ना
 डी परीक्षेत भिषग्वरः वाताधिके भवेन्नाडी प्रव्यक्ता तर्जनी तले १९ पित्ते व्यक्ता मध्य
 मायां त्रयां गुलिका फफोकरस्यांगुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिराणी २० तच्चेष्टया
 ती

शा. ध.

१३

सुखंदुःखं ज्ञेयं कायस्य पंडितैः। स्त्रीणां भिषग्वा महस्ते वामे पादे २१ स्पंदते वै कमा
नेन त्रिशदारयदाधरा स्वतदान्नं न रोगी जीवति नामथा २२ नाडी च ते मप्रह कोपत
लोका सर्पयोगंतिः। कुतिगं का कयं हूक गाति पित्र प्रकोपतः २३ हंसयारा वत गतिं
धत्ते श्लेष्माम कोपतः लावति ति रवति ति रवन्ना रोगमनं स न्निततः २४ कदा विनं द
गमना कदा वि द्वे गवाहिनी द्विदोष कोपतो जेया दति च स्थान विच्युता २५ स्थित्वा स्थि
ला चलति या सा स्मृता प्राणानाशिनी। अति क्षीरा च शीता च जी विनं हं तप संशयः २६
ज्वर कोपेन धमनी सोप्सा वेगवती भवेत् कामात्र कोधा द्वे गवाहिनी क्षीरा विंता भया मुता २७
मंदाग्नेः क्षीरा धातोश्च नाडी मंदतरा भवेत् अस्व कृ पूरा भवेत् सोप्सा गुर्वी सामा गरीय सीरा
लघ्वी। वहति दीप्तोग्नेस्तथा वेगवती मता सुखेन सुस्थिरा जेतथा बलवती स्मृता २८

पा ४

पा १

वपलाक्षुधितस्यापितृष्वस्यवहतिस्थिरा प्रातःकालेचभुक्तस्यतथास्नेहावगाहतः ३०
६२ क्षुत्तृषार्तस्यसुप्तस्यसस्यकनाडीनबुध्यते दोर्वत्पुंमुखशोषश्चर्मादुल्लस्येदनंभ्रमः। क्ले
व्यंभुक्तविसर्गश्चक्षीराभुक्तस्यलक्षणा। ३१। इतिश्रीदामोदरसूक्तोशाङ्गं धारविरचिताया
संहितायां सूत्रस्थानेस्वप्नतक्षरादूतशकुनलक्षरानाडीपरीक्षाविधिरध्यायः॥ ॥
अथदीपनपाचनाभि पचेन्नामंनवद्विकृद्यः दीपनंयावनंमिश्रि। पचेयामंनवद्विच
कुर्याद्यत्रद्वियावनं १ नागकेशरवद्विधास्त्रिप्रोदीपनपावनः। नरोषर्यातनद्वेष्टिप्र
मान्दोषानतथोद्धतान् २ शमीकरोतियर्हयंशपनंतद्यथास्तु कृत्वापाकंमला
नां पन्दिवाबंधमधोनयेत् ३ तच्चानुलोपनंक्षेत्रेयंयथाप्रोक्ताहरीतकी। पक्कव्यंयद
पक्केवश्लेषकोष्ठमलादिकं ४ जपत्पुष्पं शंसनंस्याद्यथास्यात्कृतमातकः म

शा.ध.
१४

दिकमवद्वयद्वंवापाडितंमनेः ५ भित्ताधः पातयति तभ्येदनं कटुकी यथा विप
कं यदि पक्वं वामलादिद्रवतां नयेत् ६ स्वेयत्यपित ज्ञेयं रेचनं नृवता यथा अपक्व
पित श्लेष्मासां च पमूद्धि नयेत्तु यः ७ वमनं तद्विनिज्ञेयं मदनस्य फलं यथा स्था
नाद्वहिर्नयेद्रव्यद्यो वामलसं च यः ८ देहं सेशोधयेद्यस्तु देवदाली फलं यथा स्नि
ष्टान् कफादिकान् दोयानुन्मूलयति यद्वतात् ९ छेदनं तद्यथा क्षौद्रनीरमुस्तं ववा
यवा दीयनं पाचनं पत्रस्या दुष्कलाद्रवशोषकं १० ग्रहिते व्रयया श्रुंटी तीरकंग
जप्पती रौक्ष्यात् रौत्पात् कषायत्वात् सुषुयाका व्रयभ्यवेत् ११ वातकृत्स्नं भनं तस्या
घया नत्सकटिं टको सायनं च तदे पयुज्जरा व्याधिनाशनं १२ यथा मृता रुदंती
वगुगुतुश्च हरीतकी यस्माद्द्रव्या भवेत् स्त्रीषु हर्षो वाती करचतत् यथानागव

लाघास्युः वीतंचकपिकछुजं पस्माछुक्रस्यवृद्धिः स्यात्शुक्रलंबतउच्यते १४ यथाश्वगं
धामुशलीशकंराचशतावरी उग्धंमावांश्चमन्नातफलपज्जाफलानिच १५ प्रवर्तकानि
कथ्यतेतनकानिचरेतसः प्रवर्तिनंस्त्रीशुक्रस्यरेवनंवृहतीफलं १६ जातीफलंस्तंभकंच
काल्तिंगंक्षयकारकं हेहस्यस्त्रक्ष्मधिद्रेषुविशेत्स्त्रक्ष्मंतदुच्यते १७ यजथासैचवंक्षौदं
निंवसेलसवृन्दवं सर्वव्याप्परिविलंकार्यततः याकंचगच्छति २८ व्यापंतद्यथाभंगाकेन
वाहेऽसुमुद्रवं संधिवंधास्तुशियितान्नपकरोतिविकाशितं १८ विम्लेषरांचधातुभ्यो
यथाऋभुककोद्रदो। बुद्धिलुपतियद्रव्यंमदकारितदुच्यते २० तमोगुरामद्यानंवयथा
मघसुवैरादिकं व्यामिवाविकाशिस्पास्त्रक्ष्मंक्षेदिमदावहं २१ आग्नेयंजीवितहंर
योगवाहिस्मृतंविषं निजवीर्येरायद्रव्यंश्रोतोभ्योदोषसंवंधं २२ निरस्यतिप्रमाथि

शा.च.
१५

स्नानघथामरिचवचा गोक्षित्याहोरवंद्रमहच्चारसबहाशिरा २३ चमन्योरसनादिर्न्या
धमंतिपवनंतनौ तस्यादमिष्पदियथादधि २४ इतिश्रीदामोदरसूनोशार्ङ्गः ४ रविरवि
तायांसंहितायांस्त्रुस्थानेदीपनयावृणादिगुरोक्तिविधिरध्यायः रोगारागशानाष्ट
र्वमुनिभिर्वाप्रकीर्तितामयात्रप्रोच्यतेसेवतद्देवानहवोमलाः १ पंचविंशतिरुद्दिष्टाऽप्ये
रास्तभेदउच्यते पृथग्दोषैस्त्रिधाद्वंद्वभेदेनत्रिविधास्मृताः २ एकश्चसत्रिपातेनतद्दे
वददोहवः स्मृताः प्रायशः सत्रियातेनयंवस्युर्विषमज्वराः ३ संततः संततश्चैवअन्येषुषु
तृतीयकः चातुर्यकयंचैतेकीर्तिताविषमज्वराः ४ आगंतुजज्वरोप्येकत्रयोदशवि
धोमतः अभिचारग्रहावेशशायैरागंतुकस्त्रिधा ५ अमात्ररेदाक्षतादाहाच्चतु
र्धाचातजोज्वरः कामाब्दीताक्षिरोरोषाद्विषादोषधगंधतः ६ अभियगज्वराः षट्स्युः

एवंञ्चरविनिश्चयः पृथक् त्रिदोषैः सर्वैश्च शोकादामाभ्यादपि ७ अतीर्त्तरसप्रधास्या
गृहणीपंचधा स्मृताः पृथग्दोषैः सन्निपाता तथा ८ मेनचपंचमी ८ प्रवाहिकावतु
दीस्याद्यथा दोषैस्तथा स्मृताः अजीरां त्रिविधं प्रोक्तं विष्टं वायुना मतं ९ पित्रा विदधं
विज्ञेयं कफेना मतं दुष्यते विषाजीरां रसाधिकं दोषे स्यादलसस्त्रिधा १० विश्रवी त्रिवि
धा ज्ञेया दोषैः सा स्यात्पृथक् पृथक् । दंडका सकंचैकं सकंचैव स्याद्विलंदिका ११ अशंसिषड्विधान्या
हुवांतपित्तकफैस्त्रिधा । सन्निपाता बसंसगां तेषां भेदो द्विधा स्मृताः १२ सहजोत्तरजन्मभ्यां तथा
शुष्कार्दुर्भेदतः त्रिधैव च मंकीलानिवातात् पित्ताल्फादीप १३ राकां विंशतिभेदेन क्रिमयश्चा
दधाचते बाह्यास्तथाभ्यंतरास्युस्तेषु यका वहिश्चराः १४ विष्वाश्चामंतरचराः कफाते हतया
दकाः अत्रादा उदरावेष्टा हृदयादा महाशुक्रा १५ रुग्ंधादर्मकुसुमा तथा रतेक्षु चरायताः ।

शा.ध.
१६

सौरसालोमविध्वंसारोमदीपाउडंवरः १६ केशादाश्वतथैवान्यासुहृजातामकेरुका।ललि
हाश्वसलूनारव्यासौसुरादाककेरुकाः १७ तथाह्यःकफरक्ताभ्यासंतातःस्नायुकःस्यतः।
पांडुरोगाश्वपंचस्फर्वापित्तकफैस्त्रिधा १८ त्रिदोषैर्मृत्तिकाभिश्चतथैकाकामलास्मृता।
स्याकुंभकामलाचैकातथैकंचहलीमसं १९ रक्तपित्तत्रिधामोक्रंडुदगंकफसंयुतं अधो
गंमारुतनाप्लेयतद्वयेनद्विमार्गकं २० काशाःपंचसंमुद्दिष्टास्तेत्रयस्तुत्रिभिर्मलैः।उरःक्षता
तृतुर्थःस्याक्षमादातोश्चपंचमः २१ क्षपाःयंचैवविज्ञेया।स्त्रिभिर्दोषैस्त्रयश्चतेचतुर्थःस
त्रिपातेनयंचमेःस्यादुरःक्षतात् २२ शोषास्थुःषट्प्रकारेरास्त्रीप्रसंगात्सुबोव्रसात् २३
यनाब्जव्याथामादार्द्धकापिजायते २४ श्वासाश्चपंचविज्ञेयाःक्षुद्रस्यातमकस्तथा।उर्ध्वश्वा
सोमहाश्वासःछिन्नश्वासश्चपंचमः २५ गंभीराययलाचैवमहतीपंचमीतथा।चत्वारोग्नेर्वि

कारास्युर्विषयोवातसंभवः २५ तीक्ष्णः पित्ताकथान्मदोभस्मकोवापित्रयोः पंचैवारोवकाशे-
यावातपित्तकफेस्त्रिधा २६ सन्निपातान्मनस्तायाश्चर्दयः सप्रधामताः त्रिभिर्दोषैः एथकृति
स्त्रः क्रिमिभिः सन्निपालत धूरायावतथास्त्रीणांगर्भाधानावजायते स्वरभेदाः षड्वास्पु
वातपित्ताकफादपि २७ मूर्च्छावतुर्विधाज्ञेयातपित्तकफैः एथक् चतुर्थे सन्निपातेनथैक
श्रमभ्रमः स्मृतः २८ निद्रातंद्राचसंमासोग्लानिश्चैकैकशः स्मृतः मदासप्रसमारब्धातावा
तपित्तकफेस्त्रयः ३० त्रिदोषैरस्मृतामघादिकादपिवसममः मृदात्पयश्चर्दितुर्द्धास्याद्वा
तपित्तकफादपि ३१ त्रिदोषैरपिविज्ञेयराकः परमदस्तथा पानाजीरांतथाचैर्कृतथैकः
पानविभ्रमः ३२ पानात्पयस्तथाचैकादाहाः समतथामताः रक्तपित्तथाइक्रातृसयापि
ततस्मृतः ३३ चातुक्षयान्मर्मघालाइक्रपूरुर्दरादपिउन्मादाः षट्समारब्धातास्त्रि

१७
शा.ध.

मिदोषैस्त्रयश्चतः ३४ सांत्रेयातादिधाज्ञेयावद्धे। उः स्वेनवेतसा। भूतोन्मादाविंशतिस्तुस्तेदेवा
दानवाद्यपि ३५ गंधर्वातकिंनराद्यक्षात्पित्तभ्योगुरुशायतः मेताञ्जगुत्यकाब्रह्मासिद्धाभू
तपिशाचतः ३६ जलादिदेवतायाश्चब्रह्मराक्षसात् राक्षसादपिबूष्माडकृत्पावेतालयोर
पि ३७ अपस्मारश्चतुर्द्धास्यात्समीरापित्ततस्तथा श्लेष्मैरोपित्ततीयः स्यात्चतुर्थः स
न्निपाततः ३८ चत्वारश्चामवातश्चवातपित्तकफैस्त्रेधा। चतुर्थः सन्निपातश्चशूलान्यष्टौ
बुधाजगुः ३९ एथगोषैस्त्रिधाद्वद्वमेदेनत्रिविधामपि आमेनसप्रमं प्रोक्तं सन्निपातेन
वाष्टमं ४० परिरागमज्वंशूलमष्टचापरिकीर्तितं मलैर्यैः शूलसंख्यातैः सैस्वेपरिरा
मजं^{४१} अन्नवभंशूलज्वरपित्तभवंतथा। एकैकंगणितं सुतेरुदावर्त्तीस्त्रयोदश ४२ एकः
शुत्रिग्रहात्प्रोक्तात्सारोधादितीयकः निद्राघातात्तीयः स्यात्चतुर्थः श्वासनिग्रहा
त् ४३ यदिरोधः पंचमः स्यात्षष्ठः क्षवधुनिग्रहः जंभासोधात्सप्तमः स्यादुद्गारश्च

हः। जं भारोधात्सप्रमः स्यादुद्गारग्रहतोष्टमः ४४ नवमः स्यादसुरोधात्तदशमशुक्र
 धारसात् मूत्ररोधान्मलस्यापिरोधाद्वातविग्रहात् ४५ उदावन्तंस्त्रयश्चैतंद्योरोषद्र
 वकारकाः आनाहोद्विविधः प्रोक्तः पक्वः पक्वाशयोभ्रवः ४६ आमाशयोद्भवश्चान्यः
 प्रत्यानाहः सकथ्यते उरोग्रहस्तथावैकोत्तद्दोगाः पंचकीर्तिताः ४७ वातादिभिस्त्रयः
 प्रोक्ताश्चतुर्थः सन्निपाततः पंचमः क्रिमिसंजातस्तथाष्टावुदशाशिव ४८ वायुपित्त
 कफात्रीणि त्रिदोषेभ्योजलादायो प्रीहः क्षताद्वृद्धगुदादष्टमं परिकीर्तितं ४९ गुल्माश्चाष्टौ स
 माख्यातावातपित्तकफैस्त्रयः द्वंद्वमेदास्त्रयः प्रोक्ताः सप्रमः सन्निपाततः ५० सरक्का
 दष्टमः रक्तातोमूत्रास्यांतीस्त्रयोदशतकुंडलिकापूर्ववालाहीनाततः परं ५१ वातवस्तिस्तु
 तीयस्यान्मूत्राद्यातरतथाष्टमः मूत्रशुक्रंतुनवमं विटशुक्रोदशमः स्मृतः ५२ मूत्रसा

शाध.
१८

दश्रोष्णवातोवसिकातथा त्रयोप्येतेभूत्रघाताः पृथग्घोराः प्रकीर्तिता ५२ नूत्रकृष्णशिवा
होस्पुर्वातपित्तकफेस्त्रिधासन्निधातवतुर्थस्यां धुक्कृष्णतुपंचमं ५३ जिह्वप्रपृष्ठ
माख्यातवातकृष्णचसप्रमं अष्टमं वाश्मरीकृष्णवतुर्द्धवाचश्मशीमता ५४ वातासिन्नाक
फाधुक्कृष्णतथा मेहाहाश्चेविंशतिः इक्षुमेहः सुरोर्मेहः पिष्टमेहश्चसांद्रकः ५६ शुक्रमेहोद
कार्ख्यौचतालामेहश्चशीतकः सिकताख्यः शनैर्मेहोदशैतेकफसंभवाः ५७ मंजिष्ठादोह
द्रोनीलमेहश्चरक्तकः कृष्णमेहः क्षारमेहः षडेतेपित्तसंभवाः ५८ हस्तिमेहोवसामेहो
मज्जामेहोमधुप्रभः वलारोवातजामेहाइतिमेहाश्चविंशतिः ५९ सोयरोगस्तथावेकः
प्रमेहपिडिकादशाशराविकाकधमिकापुत्ररागविनतालजी ६० मस्तरकासर्पपिकाजा
लनीवविदादिकाविद्रधिश्चदशैताः स्युः पिडिकामेहसंभवा ६१ मेदोदोषस्तथावेकः

शोथरोगानवस्मृताः दोषैः पृथक् द्वेषैः सर्वैरभिघातादिषादपि ६२ वृद्धयः सप्तगादितावांताभिन्नाकफेनच।
रक्तेन मेदसा मूत्रत्र्यंत्रवृद्धिश्च सप्रसी ६३ अत्र वृद्धिस्तथा चैकातथैकागंडमालिका गंडानतीतिवै
कस्यार्द्रथयोनवधास्मृताः ६४ त्रिभिर्दोषैस्त्रयो रक्ताशीरामेदसो व्रणात् अस्थिमांसेन नवमं षड्विधं
स्यात्तथार्बुदं ६५ वातात् पित्तात् कफाद्रक्तान्मांसादपि च मेदसः। श्लीपहं च त्रिधा प्रोक्तं वातात् पित्तात् क
फादपि ६६ विद्रधिः षड्विधः स्यात्तो वातपित्तकफैस्त्रयः रक्ताक्षता त्रिदोषैश्च व्रणा ८ पंदशोदिताः। तेषां
वतुर्द्धो मेदः स्यादागंतुर्देहजः स्मृतः। शुद्धोऽष्टश्च विज्ञेयस्तत्संख्या कथ्यते पृथक् ६७ वाततः पित्तजश्चै
व कफजो रक्तजो व्रणाः। वातापत्तभवश्चान्यो वातश्लेष्मभवस्तथा ६८ तथा पित्तकफाभ्यां च सत्रिमा
भातेन वाष्टयः नवमो वातरक्तं दशमः पित्तरक्तः ७० श्लेष्मपित्तभवश्चामैवातपित्तगुब्धवः वात
श्लेष्माश्च विद्वनिपातिता कोष्ठमेदोधा प्रोक्तः पित्तमित्रात्रे स्थितांतकः ७३ अस्थिभगोधिधा
प्रोक्ता भर्गुर्गोष्ठविदारितः विवर्णितश्च विश्लिष्टस्तियक्क्षिमस्त्वधोगतः ७४ ऊर्ध्वगः संधिभग्नश्च

१६
शा.घ.

वह्निगन्धश्चतुर्विधः ७५ पुष्टोविदग्धोदुर्दग्धः।सम्यग्दग्धश्चकीर्तिताः।नाद्यः।पंचसमाख्यानावातपि
तर्कफैस्त्रिधा त्रिप्रदोषैरमिजल्येनतथाष्टैवभगंदराः ७६ शतपोनस्तुपवानादुष्टमीवश्चपित्ततः।पु
रिश्वावीकफाद्वयः।पुमान्वातकफोभ्दवः ७७ परिषेकीमहत्पित्तादर्शितः।कफपित्ततः।आगंतुजातश्च
न्मार्गीस्यातृशंखावर्त्तस्त्रिदोषतः ७८ मेदंयं चोपदंशाः।सुर्वीतापित्तकफैस्त्रिधा।सत्रिपातेन्मक्रा
ञ्चमेद्रेयुकामपस्तथा ७९ चतुर्विंशतिराख्यातालिंगाशाग्रवितंतथा।निवृतप्रमंवेथश्चमृदितंशत
पोनकः ८० अष्टीतिकासर्षपिकालकूपकश्चावयाटिका मांसपाकः।स्पर्शहानिर्विरुद्धमसि
सत्ततः ८१ मासांर्वुदपुष्करिकासंघटपिडिकालती रक्तार्वुदंविद्विधिश्वकुंभीकातिलकाल
काः ८२ निरुद्धप्रकशः।प्रोक्तस्तथैवपरिवर्तिका।कुष्ठान्यष्टादशोक्तानिवातोलंसतथा।कफपि
त्रातृपुनर्द्रूपरमाः।लापालिकाभवेत् ८३ पित्तेनोदुंवरंमोक्तंकफान्मंडलचर्विका।महन्पि

निचुलः शिग्रुबीजानि दशमूलमथापि वा प्रदेहो वातगंडे तु सुखो ह्यः संप्रशस्यते ॥ ४॥
देवदारु विशाले च कफगंडे प्रदेहकः सर्वपाणिं वपत्राणि ग्वाभक्ष्यातकैः सह ५ धागमूत्रेण सः पि
ष्टमय बीजं प्रलेपनं सर्षपान् शिग्रुबीजानि शरावीजा तसी पवान् ६ मूलकस्य वबीजानि तत्रे
णाम्लेन येषपेत् गंडमाला बुद्धं गंडे येनानेन शाम्यति ७ प्रष्टुपि ज्वाक्षरं रोगं केवलानि ल
यीडितं तत्र प्रदेहं दद्याच्च पिष्टं गुजा फलेः कृतं ८ तेनापवाह जापीडा प्रशमं पाति वेगतः
विश्वाची गृध्रहीतया अन्यापि वातजापीडा प्रशमं पाति वेगतः ९ गृध्रस्यादिषु धत्त
रेरंड निगुंडि वर्षाभ्र शिग्रु सपथैः प्रलेपः श्लीषदं हंति विरौ ह्यमपि दारुणं १० अजं
जीरु पुषा कुष्ठमेरु वदरा न्वितं कांजिकेन तु सपिष्टं कुरडं प्रलेपनं ११ करं बीरस्य मू
लेन परिपिष्टेन वारिरा असौ ध्यापि ब्रजं त्याश्रुलिंगो ह्यारुक् प्रलेपनात् १२ दहेत्का

शा.

१६

२११

ट हे त्रिपलां सामस्वी मधुसंयुतां उपदंशे प्रलेयोपसद्योरोपयति वरां १३ रसांज
नं शरिषेण यथ्य पाच समन्वितं सक्षौद्रं लेपनं प्रोज्ज्यं सद्योरोपयति वरां १४ चिंवि
शी त्वग्मवीचूरी उपदंश दीपहं अग्निदग्धोत्तुगा क्षीरी प्रक्ष्वं दनैरेरिकैः सामृतैः सर्पि
षास्तिग्धै रालेपं कारयेद्भिषक् तंडुकि त्मीलक कषा पैर्वा धृत मिश्रे विलेपयेत् १६ पचा
न दग्धामस्वीकार्या तेन पुतया त्रयां दद्यात्सर्वाग्निदग्धेषु प्रलेपं वरां रोपरां १७
पलाशोदुंबरफलैस्तिलतैलसमन्वितैः मधुना पोमा लिप्प गाढी करणमुत्तमं १८
माकंदमूलसंयुक्ता मधूक पूरलेपनात् गतिपियो बने स्त्रीणां योनिर्गाढा तिजायते
मरिचं सैव्यं वृक्षात गरं हृती फलं अपामार्गस्तिलाः कुष्ठं पवामोषश्च सर्वपाः १९
अश्वगंधा च तच्चूरी मधुना मह योजयेत् अस्य संतत लेपेन मर्दनाश्च प्रजायते २०

ति

पातात्रविद्रधैः। शोकोर्बुदंशूलिकर्षाः कर्षाशः कर्षाहृल्लिका ३८ बाधिर्यंतत्रिकाकंडशकुलीक
पिकर्षाकः। कर्षातादः प्रतीहृत्पष्टादशकर्षाजाः ३९ कर्षायालीसमुद्रूतावातात्पित्ताल्कफाद
पि सत्रियाताच्चरक्ताच्चरोगाः नासाभवा ४० उत्पातयालीशेषश्चविदारीदुःखवर्द्धनं परिघोट
श्चलेहीचपिप्पलीवेतिसंस्मृताः ४१ कर्षामूलामयाः पंचवातात्पित्तकफादपि। सत्रियाताच्चर
क्ताच्चतथानासाभवागदाः ४२ अष्टादशैर्सेथैरव्याताः प्रितेश्यायस्तुतेष्वपि। वातपित्तकफाद्रक्ता
त्सत्रियातेनयंचमः ४३ अपानसः प्रतिनाशोनाशार्शश्चभ्रंक्षवः नासीनाहृत्प्रतिरक्त्रावु
दंडुष्टपीनसं ४४ नाशाशोषोद्वारायाकः ४५ कश्चावदीप्पः तथादशशिरोगेगावातेसा
दविभेदकः ४५ शिरस्तायस्तुवातेनपित्तपीडात्तृतीयक। चतुर्थीकफजापीडात्तृज्जासन्निपात
जाः ४६ सूर्यावर्जशिरःयाकः कमिन्निःशंखकेनयत् तथाकपातरोगास्युः तत्रतेष्वपशी

शा. ध.
२३

षकं ४७ असंखिकविद्रधिश्चदासुरां पिंडकार्बुदं इंद्रलुप्रंचरवालित्येपतितंचेतितेनव ४८
तथानेत्रभवाख्याताश्चतुर्नवतिमथाः तेषु वत्संगतारोगाश्चतुर्विंशतिसंख्यया ४९ कृच्छोन्मीलः
पक्ष्मघातः कफोक्लिष्टश्चलाहतः असंखिमेव कर्दमश्च रक्तोक्लिष्टः कुकुराकं ५० पक्ष्मार्शः पक्ष्म
रोधश्च पित्रोक्लिष्टः कफोयवाः क्लिष्टवर्माश्च वहलः पक्ष्मोतागस्तथावर्बुदं ५१ कुंभीकासिकताव
र्त्तगलस्याजनामिका। तथामः श्याववर्त्मा च विशवर्त्मा तथातजी ५२ उष्टवर्त्मेति गदाः प्रोक्तावर्त्म
समुद्भवाः। नेत्रसंघिसमुद्भूतानवरोगाः प्रकीर्तिताः ५३ जलश्रावः कफश्रावाक्कश्रावश्च पविरो
पूयश्रावः रुमिघ्रंथिहपनाहस्तथालतीक्ष्णालस इति प्रोक्ता रोगानयै संनै धिताः तथा शिरो रोग
लारोगाबुधैः प्रोक्ता ह्येयोदश ५५ शिरोसातः शिरोहर्षः शिरोजालश्च मुक्तिका। शुक्लार्मा वा
धिमांसारमां प्रस्तामां वाथ पिष्टका ५६ शिरजापिंडकाश्चैव सकफग्न्याधिकोर्तुनः दृष्टार्मा वाधि

मांसः स्यादिति श्रुत्वा गतागदा तथा कृष्णसमुद्भूतां पंचरोगाः प्रकीर्तिताः अङ्गुलीशिराशुक्रं क्षतशु
तथाजिका ५० शिरासंगश्रसर्वे पिप्रोक्ता कृष्णगतागदाः काचचतुर्विधं ज्ञेयं वातपित्तकादपि ५६
सत्रियातश्ररक्त्रश्रषष्टं संसर्गसंभवातिमिराषडेनास्युर्वातपित्तकफैस्त्रिधा ६० संसर्गे रावरक्ते
नषष्टस्यात्सत्रियाततः लिगनाशः सप्रधास्यादातपित्तकफेनव ६१ अष्टधा दृष्टिदोषे रातेषु पि
तविदग्धकं अम्रपित्तविदग्धं वतये वोष्मविदग्धकं ६२ नकुलाध्यध्वसराध्यं चराज्यध्वं हस्व
दृष्टिकः गंभीरदृष्टिरित्येते रोगा दृष्टेता स्मृताः ६३ चत्वारश्चाधिमंथास्युर्वातपित्तफास्य
तं अभिष्यंदाश्रवत्वारौरक्तदोषैस्त्रिभिस्त्रिधा ६४ सर्वाक्षिरोगाश्चाष्टौ स्पृष्टेषु वातविपर्य
यः अत्येशीन्यतो वातस्तथा याकास्तथा स्मृताः ६५ पुष्पाक्षियाकश्च तथा शोषो म्लोषितरु
वव। हताधिमंथत्येते रोगाः सर्वाक्षे संभवा पुस्तुदोषास्तु पंचैव प्रोक्तास्तत्रैष्यं कः स्मृता आसे

शा.ध.
२४

कश्चैवकुंभीकसुगंधीषट्संज्ञि ४०० शुक्रदोषास्तथाष्टौस्युर्वातातपित्तात्कफादपि कुरापंश्लेष
वाताभ्यां पूयामंश्लेषपित्ततः क्षीरांश्चवातपित्ताभ्यां गंधिश्चश्लेष्परक्ततः मलांतंश्लेषमवाताञ्चशु
क्रदोषा इतीरिताः २ अथस्त्रीरोगनामनिप्रोच्यंते पूर्वशास्त्रतः। अष्टावार्त्तवदोषास्युर्वातपित्तकफैस्त्रि
धा ३ पूयाभंकुरामं गंधिश्चक्षीरामलसंमतथा तथाचरक्तप्रदं चतुर्विधमुदाहृतं ४ वातपित्तक
फैस्त्रेधा चतुर्थ्यसंनिपाततः विंशतिर्यो निरोगास्युर्वातासिक्कफादपि ५ सन्निपाताच्चरक्ताच्चलोदित
क्षपतस्तथा शुष्काचवामिनीचैरवेडितांतर्मुखीतथा ह्रस्वीमुखीविप्लुताचतातत्वीचपीप्लुता। उ
पप्लुताप्राक्चररामहायोनिहराहता ७ करीकावातिवररामयो निरोगा इतीरिता। चतुर्विधं यो
तिकंदंवात्पित्तकफैस्त्रिधा ८ चतुर्थ्यसन्निपातेन तथाष्टौगर्भजागदाः उपविष्टः गर्भतास्यात्त
थागोदरः स्मृता ९ मलसोमूठगर्भश्चविष्कुंभोमूठगर्भकः जरापुदोषागर्भश्चापातश्चाष्टमकस्म

ता १० पंचैव सनरोगास्युर्वानात्पित्तात्कफादपि। सन्निपातात्क्षतांश्चैव तथा सन्योभ्यवागदाः॥
११ वातरोगेषुकथितास्त्रीदोषाश्च त्रयः स्मृताः अदक्षपुरुषोत्पन्नः सपत्नीविहितस्तथा १२ दे
वाज्ञातस्तृतीयस्तुतथान्येस्त्रिकागदाः त्वराद्यश्चिकित्सासेयथादोषयेथावलं १३ द्वाविंशानि
वर्तितरोगास्युस्तेषुक्षीरालप्रास्त्रयः॥ वातात्मिप्रात्कफावैवदंतोद्देदश्चतुर्थकः १४ दंतघातोदंत
शब्दो कलदंतो हि प्रतनं मुखपाको मुखश्रावो गुदपाको पशीर्षक १५ याश्चाहरास्तालुकं ठोवि
धिन्नं परिगार्भिका दोर्वल्यंगात्र शोषश्च शय्य मत्रुकु कूराकः १६ रेदनं चाजगल्ली स्यादिति द्वाविं
शति स्मृता तथा बालग्रहाख्याता द्वादशैव भुनीश्वरे १७ स्कंदग्रहो विशाखः स्याद्भुलग्रहपि
तुर्ग्रहः नैगमे पग्रहस्तद्वत्शकुनिः शीतप्रतना १८ मुखमंडनिका तद्वत्प्रतनात्ताधप्रतना रे
वती चैव संख्यातास्तथा स्यात्पुष्करेवती १९ तथा वरराभे दास्तुवातरक्रादिकास्तयो द्वेचत्वा

शा.ध.
२५

रिंशडक्रास्तेरोगेष्वेवमुनीश्वरेः २० द्विषष्टिर्दीर्घमेदास्तुसत्रिषातादिकाश्चेये द्वेतेरोगेषुगणिताष्टथ
कूपोक्रानते क्वचित् २१ हीनमिथ्यातियोगानांभेदेः पंचदशोदिलापंचकर्मभवारोगास्तेपि रोगेषु संज्ञि
ता २२ स्नेहस्वेदस्तथाधूमगंडूषोजनतर्प्यरो। अष्टादशतयापीडाताश्चरोगेषुलक्षिता २३ स्ने
हस्वेदस्तथाधूमगंडूषोजनतर्प्यरो शीतोपद्रवरूपवस्यादेकश्लोष्टोदकोमलाः २४ शत्योपद्र
वरूपकश्चक्षारोवैकस्मृतस्तथा स्यावरंजंगमंवेवक्षत्रिमंत्रिविधविषं २५ तेषांवकालकूटोषे
नवधामोक्रंतत्रनूतानुजंगमावृश्चकापूरवकाकीटाप्रत्येकंतेचतुर्विधा। दंष्ट्राविषंनखविषंवाल
शृंगास्थिभिस्तथा २७ मूत्रातपुरीषाधुक्रावृष्टे निश्वासतस्तथा लाताग्नस्पर्शतस्तद्वत्रथा
शंकाविषंमत्तं २८ रुत्रिमं द्विविधं प्रोक्तं गरदूषीविभेदतः सप्रधातुविषं प्रोक्तं तथा प्रमोपधा
तुकं २९ तथैवोपविषेभ्यश्चजानसप्रविधंमत्तं दुष्टनीरविषं वैकंतथैकंतथैकंदिग्धतं
तंविषं ३० कपिकश्चभवाकंडूदृष्टनीरोभ्यवास्तथा तथासूरराकंडूश्चशोशोभतीतज

स्तथा ३१ मदश्चतुर्विधश्चामयगभंगाक्षकोद्रवैः। चतुर्विधोऽप्यो द्रव्याणां फलत्वम्भूलतः
त्रत ३२ इति प्रसिद्धगदिताये किलोपद्रवाभुवि असंख्याश्चापरेधातुभूलजीवादि
संभवा ३३ इति श्री दाप्रोदरसूनोः शाङ्गधरस्य विरचितं यासंहिताय निदानस्थाने रोगगरा
नाध्यायः इति पूर्वखंडः॥ ॥ अथातः स्वरसः कल्कः कायश्च हिमकांटको ज्ञेयाः कषायाः
पंचैते लघवस्पर्शयुतं ३४ तेषु स्वरसकल्पना। आह तात्क्ष्णिकारोक्ता द्रव्याक्षस्मत्समुभ्
वेत् वस्त्रनिःपीडितो यस्य स्वरसोऽस्य उच्यते ३५ कुंडं ववृर्णितं द्रव्यं क्षिप्तं च द्विगुरो जले॥
अहोरात्रिस्थितं तस्माद्भवेद्धारस उत्तमः ३६ आरायश्चुष्कद्रव्यं वा स्वरसोऽसंभवे जलेष्ट
गुरोते साध्यं पादशेषं वगृह्यते ३७ स्वरसस्य गुरुत्वाच्च यत्नमर्द्धं प्रयोजयेत् निशोषि
त्वाग्निं सिद्धं पलमात्रं रसं पिबेत् ३८ मद्युना च गुडद्वारा नृजी रकं लवरां तथा घृतं ते

सा. ध.

२६

ज्व

लं च चूरार्णदीन् को लं च चूरार्णदीन् को लमात्रानूरसंक्षिपेत् ३६ सयथा अमृतायारसः क्षौद्रयु
क्तः सर्वप्रमेहतित् ह्रीरद्राचूरां युक्तो वारसो धात्र्याः समाक्षिकः ४० वासकः स्वरसः पेयो मधु
नारक्तपित्तित् ज्वरकासक्षयहरः कामलाश्लेष्मापेत्ततः ४१ त्रिफलायारसः क्षौद्रयुक्तो दार्ढीरसो
यवानिवस्य वा गुडुच्चा पीतो जयति कामतां ४२ पीतो मरिचचूर्णो न तुलसीयत्र जोरसः द्रोरायु
ष्पीरसो वापि निहति विषम् ४३ जंस्वाम्रामलकीनां च यल्लवो षो रसो जपेत् मध्वाज्यक्षी
रसं युक्तो रक्तातीसारमुत्तरां ४४ स्थलवृत्तिकापत्ररसः पानाद्यपोहति सार्वाति सारं नस्यो
नाककुठजलगतग्नवा ४५ आर्द्रकः स्वरसः क्षौद्रयुक्तो वृषावातनुत श्वासकार्शर्हति प्रति
श्यायं व्यपोहति ४६ वाजपूररसः पानान्मधुक्षिपुतो तयेत् याश्चन्द्रवस्ति शूलानि को
ष्टवापुंचदारुणां ॥ राजा च योश्च मधुनपित्र शूलहरोरसः निशा वूरायुतः कन्यारसः श्री

हापचीहरः ४८ अलंबुषायाः स्वरसः पीतोद्विपतमात्रया। अपचीगंडमालानां काममाश्रवना
शनं ४९ शशमुंडरसः कोष्टोमरिवैरवधून्नितः तयेत्सप्रदिनाभ्यासात्सूर्यावर्त्ताद्भेदको०
ब्राह्मीकूष्मांडषड्रंथीशंखिनीस्वरसाः एथकूमधुकुष्टयुताः पीताः सर्वोन्मादापेहरिराः ५१ कू
ष्मांडकस्यस्वरसोऽगुडेन सहयोजितः। दुष्टकोद्रवसंजातं मदं पानाद्यपोहति ५२ खड्गादिस्थि
स्यतत्कालपरितोत्रराः। गांगेसकैर्मूलरसेर्तापते गतवेदनः ५३ अथपुटपाकः पुटपाकस्य कल्क
स्यस्वरसोऽगुह्यतेपतः अतस्तुपुटपाकानां युक्तिरत्रोरसोऽग्राह्यः कर्षमात्रं मधुक्षिपेत् ५४ कल्क
त्रयांश्च वाचास्तु देयास्वरसवदुधैः सयथा। तत्कालोक्तकुटतत्त्वचंतं डलवारिरा ५५ पिष्टाचतुः
पलमितां जं न्यस्तववोष्टेतां सत्रेरावद्गोधूममिष्टेन परिबोष्टितां - ५६ त्तिमाचंघनयंकेन गोम
पेर्वहिनादहेत् अंगावरां च मृदं दृष्ट्वा वृहेः समुद्धरेत् ५७ ततो रसं गृहीत्वा च शीतं क्षौद्रयुतं पिबे

साध्य.

२७

त कुटतपुटपाकः खंडितंडलयलंजलेष्टगुशितैक्षिमेत ६० नावयित्वातलंग्नां ह्यदेयं स
वत्रकमंसु। इतितंडलतलं चरलुलकपूतश्चैव पुटपाको ग्निदीपनः ६१ मधुमो वरसाभ्यां च
पुक्रः सर्वातिसारननुत ॥ अरलुपुटपाकः न्यग्नेाधादेश्चकल्केन पूरयेद्गौरतितिरि ६२ निर
त्रमुदरं सम्पकपुटपाकेन तत्पचेत् तत्कल्कपूरसः क्षौद्रयुक्रः सर्वातिसारननुत ६३ तितिर
पुटपाकः पुटपाकेन विपचेत् सुपक्वं दाडिमीफलं तद्रसो मधुसंयुक्तः सर्वातासारनाशनः।
दाडिमीपुटपाकः। बीजपूराम्रतंतुनां पलवानि जयपृथक्। विपचेत्पुटपोकेन क्षौद्रयुक्रस्य
तद्रसः ६४ चर्दिनिवारयेद्गौरां सर्वसमुद्भवां पल्लवपुटपाकः पिष्टानां वृषपत्राणां पु
टपाकरसो हिमः ६५ मधुयुक्तो जयेद्द्रुपि वृक्षस्ततस्तृयान् वासापुटपाकः पचेत्सद्रा
यं बांगीपुटपाकेन तद्रसः ॥ पिप्पली चूरार्सि युक्ता कासश्वासफापहः। कंठकारीपुटपाकः वि

क।

भीतकफलं किंचिद्वृत्तेनाभ्यस्यते पयेत् ६८ गोधूसयिष्टेनां गारैर्विष्वेत्पुटपाकं च तत्ततः प
क्वं समुद्रतलवन्तस्य मुखेक्षियेत् ६९ कासाश्वासप्रतिश्यापस्वरभंगान्तरयेत्ततः वेभीतक
पुटपाकः तूरां किंचिद्वृत्ताभक्त्रं शुद्धारारंडतैर्दलैः ७० वेष्टितं पुटपाकेन विष्वेत्तमंदवहिनात्
तोद्वत्पततश्च र्वाग्नाहं प्रातः सितासमं ७१ तेन याति शमं पीडा आगाती सारसं भवां शुठीयु
रं टपाकः शुठीकल्पं विनिक्षिप्य रसेरेडं मृतजैः विष्वेत्पुटपाके पाकेन तद्रसः क्षौद्रसंयुतः आ
मवातसमुद्भूतां पीडां जयति डस्तरां ७३ इति द्वितीयशुठीपुटपाकः सौरराः कंदमादाय पु
टपाकेन याचयेत् ससैतलवरास्तस्य रसश्चाशौ विकारनुत् ७४ वृररा पुटपाकशवसं
पुटेदग्धं शृंगं हरिरातां पवेत् गम्येन सर्पियापिष्टं तृष्णलं नश्यति घ्नवं ७५ हरिराशृंगपुट
पाकः ॥ ॥ इति श्री दामोदरस्तनोः शार्ङ्गधरविरचिताया विविक्तास्थाने स्वरसादिकल्पना ॥

शा.ध.
२८

पानीयं षोडशगुरां क्षुसं द्रव्यपलं क्षिपेत् मृत्सन्नेष्ठाथ ये द्वाह्यं अष्टमांसावशेषितं । तज्ज
लं पापयेद्दीमान्कोष्णं मृद्वग्नि साधितं । स्मृतः काथः कथ्यापश्च निर्घृहः सनिगद्यते ७७ आ
हारसयाकेच संजाते द्विपलोन्मितं वृद्धवैधो यदेशो नायिवेत् काथं सुपाचितं ७८ काथे क्षिप्यो
सितामंशौ श्रुतुर्थाष्टमषोडशोः । वातपित्तकफातं कैविधरीतं मधुस्मृतं ७९ क्षीरकंगुगुल्लं क्षा
रं लवरां च शिलाजतु हिं गुत्रिकटुकं चैव काथे शारोन्मितान् क्षिपेत् ८० क्षीरं घृतं गुडं तैलं
मूत्रं चामद्रवं तथा कल्कक्षरादिकं काथे निक्षिपेत् कर्षसंमितं ८१ सयथा गुडचाधामकारि
य ३ ४ यन्यकं रक्तवं दंतं । गुडच्यादिगराः काथः सर्वज्वरहरः स्मृतः । दीपनो दाहहृत्प्रासहृत्प्राघर्ष
रुक्विर्जयेत् गुडच्यादि काथः गुडबी पिष्यती मूलनागरैः पाचनं स्मृतं ८३ दद्याद्वातज्वरे
पूरणातिंगे सममवासरे ॥ गुडच्यादि पाचनं वातज्वरे शालिपर्णा वत्नारास्ना गुडूची सारि

वातथा ८४ आसोक्तायपिवेत्कोष्ठंतीव्रवातज्वरायहं शातिपरार्थदिः॥ काश्मरीसारिवाद्राक्षा
त्रापमाराम्भन्तोया ८५ कषायः समुद्रः पीतोवातत्वरविनाशनः काश्मर्यादिककृतेंद्रयवा
३३ वष्टतिक्तापुस्तैः श्रुतं तलं ८६ पाचनं दशमे हिष्मात्री व्रियित्तज्वरे नराणां कफलादियाचनं पित्त
ज्वरे पर्प्यटोवासकस्तिक्ताकैरालोधन्वयासकः प्रियं युश्चकृतः काथः रूपांशर्करयापुलः॥ पिया
सादाहपित्ताग्न्युक्तं पित्तज्वरं तयेत् ८७ पर्प्यटादिद्राक्षाहरातकी पुस्तं कटुकीकृतमालकः पर्प्यट्प्र
कृतः कथः रूपां पित्तत्तरायहः तरामूर्च्छादाहपित्तासृक्शमनोमेदनः स्मृतः द्राक्षादिः॥ बीजपूरशिफा
यथ्यानागरगंधिकैः स्मृतं ८८ सक्षारं याचनं श्लेष्मज्वरे द्वादशावासरैः बीजपूरणादि याचनं श्लेष्म
ज्वरे भूनिवं निंबयि प्यल्पः सटीशुटीशानावरा ९१ गुडूबीरुहतीचेति काथो हन्यात्कफज्वरं॥
भूनिवादिपटोलात्रिफलात्रिकलातिक्तासटीवासाम्भवाभवः ९२ काथो मधुपुतः पीतोहमा

शा.ध.
२६

कफकृतं त्वरं। पटोलादि। पर्ययादाम्भता विश्वाकैरतेः साधितं तलं ६३ पंचमद्रामिदं ज्ञेयं वातयित्तवरा
पहं पंचमद्रं। क्षुद्राज्जुंटीगुडचीनांकषायः पौष्करस्य च ६४ कफवाताधिके पेयोत्तरे वापि त्रिषतेका
सञ्चासाहविहं यार्श्चश्चतविधायिनि ६५ लघुक्षुद्रादि आरग्वंधकरा मूलमुस्ता तिकाभयाश्च
तरुतः काथः शमयति क्षिप्रं ज्वरं वातकफोद्भवं ६६ आमश्चलमशमनोभेदा दीपनयाचनः आ
रग्वधादि अमृतारिष्टकटुकामुस्तेंद्रयवनागरेः ७७ पटोतचंदनाभ्यांचमिप्पलीचूर्णापुक्
स्ततं अमृताष्टकमेतच्च क्विप्रश्लेष्मताशपहं ६८ च्छयं रोचकं हृत्प्रासदाहं क्षानिबारसां अमृतात्
ष्टकं कंटकारीद्वयं शृंटीधान्यकं सुरदासुच ६९ स्तं पाचनप्रेतत्स्यात्सर्वज्वरविशेनो नं कट
कारद्वयं याचत सर्वतरेषु। शालिपर्णीष्टिपर्णी वहतीद्वयगोक्षुरैः १०० विताग्निमंथरपोना
ककाश्मरीयाटलापुतेः दशमूलमिति ख्यातं क्वथितं तज्जलं पिबेत् १ पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं वात

निंबकिरातरवदिरासनैः ६० काथः पीतो तयेत्सर्वान् उपदंशान् सगुराणुलः अमृतैरंडवासानां
काथरारंडतैलपुक् ६१ पातः संवागसंवारीवातरक्रजयेत् ध्रुवं पटेलत्रिफलातिक्कागुडूबीच
शतावरी ६२ रानकाथोजयेत् पीतो वातासंदाहसंयुतः कापोवल्गुजचूराद्योधात्रीखदिरसार
षोः ६३ तयेत्तुशीतितो नित्यं विश्वत्रयथ्याशिनां नृणां अवलजादेः मतिष्टात्रिलोफेतिक्काववा
दारुनिशामृता ६४ निंबश्चैषां रतः काथो वातरक्रविनाशनः पामापातिकाकुष्ठः क्रमंडलति
क्तः ६५ लघुमंजिष्ठाक्षिः मंतिष्ठा मुस्तकुटजगुडूबीकुष्ठनागरेः भार्गीक्ष्मदावचानिंबनिशा
दपफलत्रिकैः ६६ यटेलकुटुकास्रवां विडंगासनचित्रकैः शतावरात्रायमारारुक्षेद्रंयववा
सकैः ६७ भृंगराजमाहादारुपाटाखदिरचंदनैः त्वक्षरुसाकैरातवाकुचीकृतमालकैः ॥
६८ शाखोटकपटानिंबकरं जातिविषाजलैः इद्रवारुणिकानंतासारिचापर्षटैः समैः ६९

शा. ध.

३५

रभिः कृतं पिचेत् कायं करणं गुग्गुलसंयुतं अष्टादशसुकुष्ठेषु वातस्तेर्दिते तथा १०० उपदंशे
श्लीपदे च प्रसुप्तौ पक्षयातके। मेदो दोषे नेत्ररोगे मंजिष्ठादिः प्रशस्यते १ बृहन्मतिष्ठादिः। प
थ्यासचात्री भूतिं वनिशानि वामतायुतेः। कृतः कायः षडंगो यं सगुडः शीर्षं शूलहा २ भ्रूशंख
कर्णशूलानि तथा र्द्धा शिरसोरुतं सूयावर्तं शंखकंचदंतवातंचतदुतं ३ नक्रांध्यं यटंतश्रु
कंचक्षुः पीडां व्यमोहति। यथ्यादि वासविश्वामृतादावी। कृचंदनचित्रकैः ४ भूतिं वनिफ
लापटोलकदुकांबुभिः। पवकातिंगकुरतेः कायः सर्वाक्षिरोगहा ५ वैश्वययीनसंश्वासं मा
राये डरसः क्षतं। वासादिः। अमृता त्रिफला कायः पिप्पली चूर्णसंयुतः ६ सक्षौद्रशीलितो
निसंर्वतेत्रव्यधांतपेत् अमृतादि अश्वसोडंबरपक्षवटवेतजः सतः ७ ब्रूशोथोपदं
शानां नाशनः क्षालनास्मृतः। इति कायः। अथ प्रमथ्या। प्रमथ्या प्रोच्यते द्रव्यपलाकलीकृता

त भूमौ निखातपेद्रा डेततो जातर संपि वेत् ६४ कतकस्य फलं क्षित्वा रसं निर्मलतां न पेत् ।
ग्रहणी मरुविंश्रलश्वासकासभगंदरं ६५ वातव्याधि क्षपेच्छंर्द्धिपांडुरोगं वत्सलं कुष्ठम
शंसिमेदो घ्नं मंदाग्निमुदराति च ६६ शर्करामश्मरी मूत्रवृक्षं धातुक्षपं जयेत् रुशानां
पुष्टिजननं बंध्यानां गर्भदः परं ६७ अरिष्टोदशमूलारव्यसेजः शुक्रवलप्रदः दशमूला
दिअरिष्टः इति श्रीदमोदरस्सनो आसवारिष्टकल्पनाध्यायः अथ धातुशेधनं स्व
र्गांतरं ताम्ररीतिनागवंगौवतीक्ष्णकं धातवः सप्तविज्ञेयस्ततस्तानशोधयेद्बुधः ॥
स्वर्गांतरं ताम्राशिपत्राशयज्जैप्रतापयेत् ६८ निषिचेत्तप्तमानितैलेतक्रैवकां
जिके गोमूत्रे वकुलाशानां कषाये वनिधात्रिधा १०० एव स्वर्गादिलोहानां विभु
द्धिः संप्रजायते नागवंगोप्रतप्तौवगकितौतैर्निषिंचयेत् १ त्रिधानिधाविभुद्धिः

शा.
७१

स्याद्रविडुग्येनचत्रिधा अथधातुविधेः स्वर्गामारशां स्वर्गाचदिगुरां सूतमम्लेन सह
मर्दयेत् २ तद्गोलकसमंगंधनिदध्यादधरोत्तरं गोलकं वततो रुध्वा शरावदठसे
पुरे ३ त्रिंशद्द्वनोपलेर्दद्यात् पुटाने च वतुर्दशानिरुहं जायते भस्मगंधो देयः पुनः पु
नः ४ अथापरोधिः कांचने गालितं नागं षोडशांशेन निक्षिपेत् वृक्षापिला तथा म्ले
न चृष्ट्वा कृत्वा च गोलकं गोलके न समंगंधं कृत्वा चैवाचरोत्तरं शरावसं पुटे घृत्वा पु
रे त्रिंशद्द्वनोपलेः ६ एवं सप्त पुटे हेमनिरुहं भस्म जायते कांचनारसैर्घृष्ट्वा स
मं सूतकगंधयोः कज्जली हेमपत्रा शिलेषपेत्सममात्रपा कांचनारसचः कल्क
मृषापुग्मं प्रकल्पयेत् ७ घृत्वा तत्सं पुटे गोलं मृषासं पुटे वतत् । विधाय संधि
रोधं बलुत्वा सं शोष्य कोकिलैः ८ वह्निं स्वरत्तरं कृत्वा दवं दध्यात् पुटव्रपं निरुहं

आरवक्तास्यमप्येवंभस्मतांयातितिश्चितं अर्कक्षीरवदाजंस्यात् क्षीरंनिर्गुडिकातथा २८
ताम्ररीतिध्वनिर्धधेसमगंधकयोगतः अथनागमारसां तां हृत्वीरससंविष्टंशिलालेपा
लपुनःपुनः २९ द्वात्रिंशद्भिःपुटेर्नागोनिरुस्वोपातिभस्मतां अन्यच्चाश्वत्थविंवात्वकवू
रां वतुर्थंशोननिक्षिपेत् ३० मृत्पात्रेविदुतेनागेलोहद्व्याप्रवालयेत् यमिकेनभवेद्भ
स्मत्तत्तत्पावमनःशिला ३१ कांजिकेनद्वयेपिष्ट्वायवेद्रजपुटेनव स्वांशीतंपुनःपिष्ट्वा
शिलयापाकांजिकेनव ३२ पुटेपुटेशरावाभ्यांरुवंवष्टिपुटेमृतिः अथवंगमारसां॥
मृत्पात्रेद्रावितेवंगेविंवाश्वत्थत्वोरजः ३३ क्षिप्याक्षिप्यावतुर्थंशामपोद्व्याप्रवाल
येत् ततोद्वियाममात्रेरावंगभस्मप्रजायते ३४ अथअस्मसमतालक्षिंलामम्लेनम
ईपेत् ततोगजपुटेपक्वपुनरलेनमर्दयेत् ३५ तालेनदशमांशोनयाममेकततःपुटेत्॥

शा.
७३

एवं दशपुठेः पञ्चो वंगं सुम्रियते दुरं ३६ अथ लोहमारशां श्रुद्धलोहभवं चूर्णापातालग
रुडीरसेः मर्दयेत्वा पुटे वज्रोदद्यादेवं पुटत्रयं ३७ पुटत्रयं कुमारी श्वकुटारचिन्नका
रसेः पुटषड्भूततोदद्यादेवं लीक्षाम्भतिर्भवेत् ३८ अन्यच्च सिधे द्वादशे मांसे नदर
दंतीक्ष्णचूर्णातः मर्दयेत् कन्यकाद्रवैर्षामयुग्मं ततः पुटेत् ३९ एवं सप्तपुटे मृत्पुः लो
हचूर्णमवायुयात् सैः कुटारचिन्नायाः पातालगरुडीरसैः सन्येन वार्कडुग्धेन तीद
रास्येन छतिर्भवेत् अमरपि सूतकादिगुरांगंधं दत्वा कुर्पाव्रकज्जली ४१ द्वयोः समं
तीसूरां मर्दयेत् कन्यकाद्रवैः यामपुष्पं ततः पिण्डं कृत्वा ताम्रस्य पात्रके ४२ घर्मे धत्वा सुवू
कस्य पत्रैराघ्रादयेद्दुधः पामार्द्धेनोत्सृज्यति धान्यशौन्यसेततः ४३ दलोपरि
शरावंतु त्रिनांते स मुदरेत् पिष्ट्वा वगालपेदस्त्रादेवं वारिलं भवेत् ४४ एवं स

प्रकल्पपत्र धृत्वांतगोलकंप्राज्ञोमृराभषासंपुटेचिकं पवंम्मुदुपुटेनैवस्ततकोया
तिभस्मतां अन्यच्च। नागवल्लोरसेर्घृष्टः कर्कोटिकंदगर्भितः ४१ मृरामृषासंपुटेप
कः स्ततकोयातिभस्मतां अथज्वराकुशोरसः खंडितंहारिरांभ्रंगंज्वालामुख्यार
सेःसमं ४२ रुध्वांमाडेयपेवृह्यायामप्रगमंतमोनयेत् अष्टांशंत्रिकटुंदधानिष्क
मात्रंवभजयेत् ४३ नागवल्लारसेःसाईवातपित्तवरापहं अयंज्वराकुशोनामर
सःसर्वज्वरापहः ४४ अथजरारिरसः योरदरसकंतालंतुर्षटंकशागंधकंसर्व
मेष्पुडुंकारवेल्पारसेदनं ४५ मधुपलेययेनैतताम्रपत्रोदरमिषक अंगुल्या
र्द्धप्रमाशोनततोसंध्याञ्चतन्मखं ४६ पवेत्तंवालुकापत्रेक्षित्वाधान्यानितन्मुखे॥
पदास्फुटंतिधान्यातदासिद्धिंविनिदिशेत् ४७ ततो नयेत्तन्मागशीतताम्रपान्नोद

शा.
८०

राद्धिपक्व संरेजशरिनामानंविचूरार्यमरिचैः समं ४८ माषैकंपरारिचंडेनभक्षयेन्नो
शयेज्ज्वरं त्रिदिनैर्विषमंतीव्रमेकद्वित्रिवतुर्थकं ४९ अथशीतज्वरारिरसः तालकं
तुल्यकंताम्ररसगंधमनः शिला कर्षकंषंप्रयोक्तव्यंमर्दयेत्त्रिफलांबुभिः गोलंन्यसेत्तं
पुटकेपुटंदद्यात्प्रयत्नतः ततोनीत्वाकंदुग्धेनवज्जीदग्धेनपपुधी ५१ कायेन
दंत्वाः श्यामायाः माषपेत्सप्तपुनः माषमोज्जरसंदेयं पंचाशन्मरिचेर्युतं ५२
गुडंगद्याराकंवैवतुलशीदलपुष्पकं भक्षयेत्त्रिदिनंभक्ताशीतारिर्दुर्लभंपरं ५३
पथ्यंदुग्धोदनंदेयंविषमंशीतपूर्वकांफारुपूर्वदरत्याशुततीयकवतुर्थकोद्याहि
कंसततंवैकल्पंवनिपद्यति अथज्वरघ्नीगुटिको भागेकंस्याद्रसाद्युद्रदेहेपंपि
प्योत्तीशिवा ५४ आकरकरभोजं धः कटु तैलेनशोधितः फलानिचिंद्रवा

रसायाश्चतुर्भागांश्चिताऽमी ५६ एकत्रमर्दयेच्चूर्णमिंद्रवारुणिकारसैः माषोन्मितां वटी
कृत्वा दद्यात्सघोज्वरे बुधः ५७ चिन्तारसानुपानेन ज्वाघ्नी गुटिका मत्तम आयलोकनाथर
रसः श्रुद्धो बुभुक्षितः सूतो भागौ द्वौ कुर्यात्कज्जलिकांतपोः सूताच्चतुर्गुरोश्चेन्न कथं दर्देषु वि
निक्षिपेत् ५८ भागैकं टंकरां दत्वा रोक्षीरे सा विमर्दयेत् तथा शंखस्य रवं डावां भागान्यष्टौ
प्रकल्पयेत् ६० क्षिपेत्सर्वपुटस्यांतश्चूर्णालिप्रशरावयोः गर्ते स्तोन्मिते धृत्वा पुटे हुज पुटे
न च ६१ स्वागशीतं समुद्धृत्य पिष्ट्वा तत्सर्वमेकतः ध्रुंजा संमितं चूर्णमेकोनत्रिंशद्द्वयोः
६२ घृतेन बोनवातजे दद्याद्ब्रवनीतेन पित्तजे क्षौद्रि राश्लेष्मजे दद्यादतीसाररेक्षये तथा ६३
अरुपौग्रहशीरोगे कार्ष्णे मदानले तथा कासेश्वासेषु गुल्मेषु लीकनाथरसो मिषकं ६४
तस्योपरी घृतात्रं च भुंजीत कवलत्रयं मंचेक्षी शोकसुत्तानः शपीता नुपतानके ६५ अ

नस्तमन्नसद्युतं भुंजीत मधुरं दधि प्रापेराजांगलं भोसं प्रदेयं घृतपाचिंत ६६ सदुग्धमक्तं
दद्याच्च ताते ग्नोसांध्यभोजने सद्युतावमुहवंटकान् व्यंजने भवचारयेत् ६७ तिलामल
कंकल्लेन स्नापयेत् सर्पिषा यवा अभ्यंजने सर्पिषा वस्नानं कोष्णोदकेन च ६८ कूष्माण्डं राजि
कांकोपं कांजिकं चैव वर्जयेत् ७० त्यजेद्युक्तमिद्रां वकां स्पृष्ट्वा त्रेव भोजनं ककारादि
पुतं सर्वं त्यजेद्यकफलाक्षिक ७१ ग्राह्योयं लोकलाघस्तु शुभनक्षत्रवासरे पूरणातिथौ
शुक्लपक्षे जाते चंद्रवले तथा ७२ पूजयित्वा लोकनाथं कुमारं भोजयेत्ततः दानं दत्वा हि
घटिकामध्ये ग्राह्यो रसोत्तमः ७३ रसाच्च जायते तापस्तदा शर्करापापुतं सत्तु गुडूया
गृहीयाद्दंशलोचनया पुतं ७४ घर्जूरं दाडिमं द्राक्षामिक्षुरं डां निदापयेत् अरुचौ
निस्तुबंधान्यघृतभृष्टं सशर्करं दद्यात्तथा ज्वरे धान्यं गुडूवीकाथमाहोत् उशी

स्वासकक्काथं दद्यात्समधुशर्करं ७६ रक्तपित्तकफे श्वासेकासे वस्वरसंक्षये अग्निभृष्टजया
चूर्णमधुनानिशिदीयते ७७ निद्रानाशेति सारे च ग्रहस्थानां मण्डपावके सौवर्कलाभाभ्यां ह
स्माच्चूर्णमुष्णजलेऽपि वेत् ७८ श्लेजी रीति यावत्सामधुयुक्ताज्वरे हिता ह्रीहोद्रोवातरक्ते
षर्घावैवगुदांकुरे ७९ नासिकाश्लेवरं सदा डिमपुष्पजं दूर्वायाः स्वरसंनस्ये प्रदद्यात् शर्क
रायुतं ८० कोरनमजाकरावर्द्धिपक्षमससशर्करं मधुना लेहयेत् शर्दिहिका कोपस्या
शांतये ८१ विधिरेषः प्रपोज्यस्तु सर्वस्मिन् पोटलीरसे मृगांके हेमगर्भे च मोक्तिकारव्ये
परेषु च ८२ इत्यपे लोकभायो कोरं सः सर्वत्र योजयेत् अथ मृगांकपोटलीरसः मूयवत्त
तुपत्रा शोहेनः सूक्ष्मानि कारयेत् ८३ तुल्या निस्तृतेन खले क्षिप्त्वा विमर्दयेत् कां वना र
सेनेव ज्वाला मुरव्या रं सेन च ८४ लांगल्या वारसे स्वावद्यावद्भवति पिष्टिकात्ततो ह म्रश्च
तुर्था शटंकरांतत्र निक्षिपेत् ८५ पिष्टमोक्तिकचूर्णं च हेमदिगुरा मावयेत् तेषु सर्वस

शा.
८२

मंघंक्षिष्टाषैकत्रमर्दयेत् ८८ लवणाधूरितेनांख्येत्तञ्चसंपुटं ८८ मुद्रां दत्वा शोषापि
लावहुभिर्गोमयेपुटेत् ततः शीते समाक्षिप्य गंधं स्रुत समाक्षिपेत् ८९ च द्वाव र्वतन्त्रे
पुटेदुजपुटेनव स्वांगशीतं तोनीलागुं जायुग्मां प्रयोजयेत् ९० अष्टाभिर्मरिचैर्युक्ता
ब्रह्मात्रययुता तथा विलोक्य देया दोषा दीनथैकारसरक्तिका ९१ सर्पिषामधुना
वापि दद्याद्दोषाद्यपेक्षया लोकनाथसमं पथ्यं कुर्यात्स्वस्थमनः सुरवी ९२ श्लेष्मा
रां गृहणीका संश्वा संक्षपमरोवकं मृमां कोयां सोढ्यां तद्वशात्वं बलहानि तं ९३
अथ हेमर्गं भयोऽली रसः स्रुतात्पादप्रमाशोऽहेमः पिष्टी प्रकल्पयेत् ९४ तपोः स्या
द्विगुणो रंधो मर्दयेत्कांचनारिरा कृत्वा गोले क्षिपेन्मूषा संपुटे रोधयेत्ततः ९५
पंचैद्रुचर्यत्रे रावासरनिजं प्रबुधः तत उद्धृत्य तत्सर्वं दद्याद्दुधं च तत्समं ९६ ॥

मर्दपेदार्द्रकरसेश्चित्रकस्यरसेनच स्थूलपीतवराटीश्वरपेत्तेनयुक्तिः ६७ एत
स्मादौषधातुकुयदिष्टमांशोनटंकरां टंकरांशविषंदद्यापिष्ट्वासेहुंडडुग्धकैः ६८
मद्रयेत्तनकल्केनवराटीनांमुखानिच भोडेचूर्णाप्रलितेयद्यत्वामुद्राप्रदाययेत् ६९
गर्तेहस्तोन्मितेधत्वापुटेहुतपुटेनवरवांगशीतरसंनीत्वाप्रदद्यात्लोकनायवत् १००
पथ्यंभृतांकधडेपत्रिदिनंलवरांत्यजेत् पदाद्यर्दिर्मवेत्तस्यतदादिन्नाश्रुतंतदा १ मधु
पुक्तंतथाश्लेष्मकोपेदधाडुडार्द्रकंविरेकेभर्जिताभुंगाप्रदेयादधिसंयुता १ जपेत्का
संक्षपश्चासंग्रहणीमरुचिंतथा अग्निंचकुरुतेदीप्तंककवातंनिपद्यति ३ हेमगर्भः
परोक्षेयोरसःपोटलिकाभिधः अथद्वितीयोहेमगर्भपोटलीरस रसस्यर्भागश्च
वारः तावतःकनस्पध ४ तयोश्चपिष्टिकंरुत्वागंधोद्दोदेशभागिकः कुर्यात्कज्ज

शा.

८३

तं३

लिकातेपांमुक्ताभागाश्रषोडश ५ वतुर्विशंखस्यभागैकंठंकरास्यव रुक्त्रमर्दये
नसर्वयक्कनिंबुकजेरसेः ६ कृत्वातेषांततो गोले मूषासंपुटकेन्यसेत् पुद्रादला
ततो हस्तमात्रेगर्तवगोमयेः ७ पुरेगजपुटेनैवस्वीगशीतंसमुद्धरेत् पिष्ठागुं
जावतुर्मानंदद्याद्रव्याज्यसंपुतं ८ रुकोनत्रिंशदुन्मानमरिचैः सह दीयते राज
तेमृशमयेपात्रेकावजेवावहेहयेत् ९ लोकनाथसमंपथ्यंकुर्यात् प्रपतमानसः।
कासेश्वासेक्षयेवातेककवग्रहरीक्षये १० अतीसारे प्रयोक्तव्यापोटलीहेमगर्भि
का अथमहाज्वरांकुशोरसाः शुद्धंस्त्रविषंगंधं प्रत्येकं शारासंमितं धूर्तवीजं
त्रिंशां ह्यास्यात्सर्वेभ्योदिगुशा भवेत् हेमाद्राकारये देषां वृत्तां स्त्रक्ष्यं प्रयत्नन १२
देपंजं वीरमज्जाभिश्चूर्णांगुनाद्योन्मितं आर्द्रकस्वरसेर्वापि ज्वरं हंति त्रिदो

पुंजं १३ एकाहिकं वज्राहिकं चतुर्थकं विषमं वज्रं रहन्त्यादि रव्यातीत्यंज्व
राकुश १४ अथातीसारे आनंदभैरवीरसः सरदं वत्सनान्नं वमदिवं टंकरां
कराण कूर्सापित्तमभागेन रसो ह्यानंदभैरवः १५ गुंजैकं वादिगुंजं वा वलंज्ञा
वा प्रयोजयेत् मधुना हरेरुपे चानुकुटजत्वकफलं तथा १६ कूर्सांतं कर्षमात्रं
तत्रिदोषोऽस्याति सारजित् रध्यन्नं दापयेत् पद्मंगवाजंतक्रमेव व १७ पिया
साजांगलं शीतं विजयागुडानि शि अथ लघुस्रविकाभरसोरसः विषं यत्नमि
तं सूतं शाश्वतं कश्चुराये द्वयुं तच्चूरांसि पुटेक्षित्वा काचलि तशरावयोः मुद्रां दत्वा च
संशोष्य ततश्च लघुनिवेशये १८ वह्निं शनैः शभैः कूर्पात् प्रहरद्वयं संख्यया ततत्र
द्वाघतन्मुद्रा मुपरि स्थशरावके २० सम्यग्लाग्नो भवेत्स तसंगृहीपात् शनैः शनैः ॥

शा.

८५

वापुस्पर्शोपथानस्याततः कृष्णानिवेशयेत् २१ बहिःशानैः शानैः कुर्यात् प्रहरद्वय
संख्याया तत उद्धाघतन्मुद्रामुपरिस्थशरयावत्सूक्ष्मासुरवेलग्नं कृष्णानिर्णीति
तिभेषजं तावन्मात्रो रसो देयो मूर्ध्नि ते क्षान्तिं याति निः २२ घृते रसाप्रक्षिते मू
र्ध्नि तत्रांगुल्यावधर्षयते रक्तभेषजसंपर्का मूर्ध्नि तोषिहि जीवति १३ तथैव स
र्पदंष्ट्रस्तु मृतावस्थोपि जावति यदा तापो मवेत्तस्य मधुरं ते त्रदीयते २४ अ
थ जलचूडारसः भस्मस्ततस्तमंगंधं गंधात्पादमनः शिला माक्षिकं पिप्पली
व्योषं प्रत्येकं शिलापासमं १५ कूरापेद्रावपेत्तपित्तेर्मत्स्यमाशूरसंभवेः सप्त
धामार्कयेत् शुष्कं देपंगुजाद्वयं हितं २६ तालपर्शी रसं वानुपं वकोलस्ततो
पिवा जलचूडारसो नाम सन्निपातं निषेद्यति २७ जलयोगश्च कर्तव्यस्तौ

नवीर्घभवेद्रसे अथपंचक्रोरसरः शुद्धसूतंविषगंधमरिचं टंकरोतथा २८ मर्दये
१५१ धूर्त्तजैवैर्द्रो नमेकं वशोषयेत् पंचवक्रोरसो नानामद्विगुंजः सन्निपातजित् २९
अर्कमूलकषापंतुसश्चमनुपापयेत् पुक्तं दध्योदनं यथ्यजलयोगवकारयेत् ३०
रसेनशाम्यंतिसक्षाद्रेराफफोदया मधार्द्रकरसंचानुपिवेदग्निविवृद्धये ३१
पथेष्टं घृतमांसाशीशक्तो भवतियावकः अथ उन्मत्तोरसः रसगंधकतुल्यांशध
त्तूरफलं जैर्द्रवै ३१ मर्दयेदिनमेकं तत्तुल्यं त्रिकटुं क्षिपेत् उन्मत्ताख्योरसो वा
म्नानस्पे स्यात्सन्निपातजित् ३३ निस्तृजैपालवीजं वदशनिष्कं प्रचूरीयेत् मरि
चं पिप्पली सूतं प्रतिनिष्कं विभिश्चयेत् ३४ भाव्यं जंवीरजैर्द्रवैः सप्ताहं तु प्रयत्नतः ॥
रसोपमं जने दत्तः निपातं विनाशयेत् ३५ अथ नारावरसः सूतं टंकरोतथा कंतु

शा.

८५

संभरिचंस्ततुल्यकंगंधकंपिप्पलीशुंटीदोभागोविचूर्णीयेत् ३६ सर्वतुल्यंक्षिपेदंतीबीजं
निस्तुषकंभिषका॥ द्विगुंजोरेवनेसिद्धंनारोचोयंमहारसः आद्यानंमलविष्टंममु
दावर्त्तचनारायेत् अथइष्टाभेदीरसः दरदंठंकरांशुंटीपिप्पलीवैवकार्षिका ३७ हे
मात्रास्यादतीबीजंवतत्समं विचूर्णयेत्सर्वारिगोदुग्धेनैवसाधयेत् ३८ त्रिगुंजं
खेनंदद्याद्विष्टंभाध्यानरोगिषु अथमृगांकोरसः भस्मस्तस्त्रयोभागाः भगौकंहेम
भस्मकं ४० मृतताम्रस्यभागेकंशिलागंधकतालकं प्रतिभागद्वयंशुद्धमेकीकृत्यवि
चूर्णीयेत् ४१ वाराटीपूरयेत्तेनघ्राणीक्षीरेणदंठंकरां विष्टातेनमुखंरुध्वा मृद्रां डेत
निरोधयेत् ४२ शुक्कगजपुटेपक्ताचूर्णीयेत्सांगशीतलं रसोराजमृगांकोयंचतु
र्गुंज क्षयायहः दशपिप्पलिकाक्षौद्रेकोनत्रिंशद्वारोः अथाग्निरसः शुद्धं

पंचविंशतिवर्षाणामधोमात्रादिकार्षिकी तद्वर्द्धफलमात्रं वस्नेहः प्रोक्ताभिषेकगरे ६२ अ
 थास्थः ६३ नभुः ६४ स्पृष्टस्यास्नानभोजनैः स्थितस्य जानुमात्रे च पीटे न्विष्य शलाकया ६३
 स्निग्धयानत्रमार्गं वततो नित्रं नियोजयेत् शोभैः घृताभ्यक्तं मेदुरंध्रांगुलानि पट्ट ६४ ततो
 वपीडयेद्दस्तिशानैर्नेत्रं वनिर्हरेत् ततः प्रत्यागतस्नेहे स्नेहवस्ति क्रमोहितः ६५ स्त्रीणां
 कनिष्ठिकास्थूलं नेत्रं कुर्याद्दशांगुलं मुहुः प्रवेशो न्यतश्चतुरंगुलं द्व्यंगुलं मूत्रमार्गं शा
 स्त्रक्ष्मनेत्रं नियोजयेत् मुत्रवृष्टविकारे च बालानां हेकमंजुलं शनैर्निष्कपमाद्येयं सूक्ष्म
 त्रे विचक्षते ॥ योनिनारीणां स्नेहमात्रादिपालिकी मूत्रयोमार्गं पलोन्मानकालानां वडि
 कार्षिकी ६७ उत्तानाये स्त्रियेर्दद्याद्दृढजान्वेर्विचक्षाणः अप्रत्यागच्छति निषकृवस्ता
 बुत्तरसंसृति ६८ भूषो वस्तिनिदध्याच्च संयुक्तं शोच्ये नैर्गुरोः फलवर्त्तिर्निदध्याद्वा

शा.

१

१०६

स्नेहते

निमार्गेदहंभिषक् ६६ सूत्रैर्विनिर्नितांस्त्रिग्यांशोधनद्रव्यसंयुतां दद्यात्तथा वसेत्
 दद्याद्वस्तिंविशारदः १०० क्षीरवृक्षकषायेराययसाशीतलेनवा वस्तिभुक्तः पुंसांस्त्री
 रागमार्तवजारुजः १ हन्यादुत्तरवस्तिस्तुनोहितोमेहिनां कवित् सम्पादन्नस्यलिंगं
 निम्नायदःक्रमस्वच २ वस्तेरुत्तरसंज्ञस्यसमानंस्नेहवस्तिना घृताभ्यक्तेगुदेक्षे
 प्याश्लक्ष्णास्वांगुष्ठसंनिभा ३ मलप्रवर्तिनीवर्तिःफलवर्तिश्चसस्मृतः इतिफलव
 वर्तिः॥ ॥ इति श्रीदामोदरस्त्रुनानार्क उत्तरवस्तिविधिरध्यायः॥ ॥ अथनस्य
 विधिः नस्यतलकप्यतेधीरेर्नीसाग्राह्यपदोषधं नावननस्यकर्मेतितस्यनामद्व
 यंमत्तं तस्यभेदोद्विद्याप्रोक्तोरेवनंतथा ५ रेवनं कर्करां प्रोक्तं स्नेहनं वृंहणं मत्तं॥
 कफपित्तानित्वचंसे पूर्वमध्यायराहुके दिनस्यगृह्यतेनस्यरात्रावत्पुत्रकटेगदेता

नस्येत्पजेद्रोजनांतेदुर्दिनेचापतर्पितः ७ तथानवप्रतिश्यायीगर्भिणीगरदूषितः।
अजीरोदन्नवसिञ्चपीतस्तेहोदकासवः ८ कुडःशोकाभिभूतश्चतुर्वर्तीबुद्धवा
लको वेगावरोधीस्नातश्चतुस्तेकामश्चवर्जयेत् ९ अश्ववर्षस्यवालमनस्यकर्मस
मावरेत् अशीतिवर्षाहर्द्धवनावनंनैवदीयते १० अथवेरेवनंनस्यंग्राह्यतेतैःसुती
तैःसुतीक्ष्णकैः तीक्ष्णभेषजसिद्धेर्वास्नेहेक्वापेरसोस्तथा ११ नासिकारंध्रयोरष्टौष
टवत्वाश्चविंदवः प्रत्येकरेवनंयोज्यामुरव्यामध्यांतमात्रया १२ नस्यकर्मशिरोदा
तव्यंशारोक्तंतीक्ष्णमौषधः हिंजुस्याद्यवमात्रस्तुमाधैकंसेध्वंवंमतं १३ क्षीरं
वैवाष्टशारास्यात्पानीपंचत्रिकाधिकं कमधुरंद्रव्यंनस्यकर्मशिरोयोजयेत् १४॥
अवयीठः प्रचमनंघोमेदावपरोस्मृतौ शिरोविरेचतस्यास्तुतौतुदेयोपथातथं १५
ल्कीकृतादौवधाद्यापीडितोनिःसृतोरसः सोवपीडः समुदिष्टस्तीक्ष्णाद्रव्यस

वः १६ षडंगुलादिवक्राया नाडी चरंतिथाधमेत् तीक्ष्णा कोलमितं वक्रवातेः
 प्रधमनं हितं १७ उर्ध्वजत्रुगते रोगे कफजे स्वरसंक्षये अरोचके प्रतिशयापेक्षितः
 शूलचयीनसे १८ शोफायस्माररोगेषु नस्यं वेरेचनं हितं मीरुस्त्रीकृशावालानां
 नस्यं स्नेहेन सस्पते १९ गलरोगे सन्नियाते निद्रायां विषेजरे मनोविकारे क्रिमि
 पुषु ज्यते वा वयीडनं २० अत्यंतोत्कटदोषु विशंग्नेषु वदीयते चरं प्रधमनं धीरि
 सुद्धितीक्ष्णातरं यतः २१ नस्यं विरेचनं तथा नस्यं स्याद्गुडशुंटीभ्यां विष्यत्प्रासे
 धवेन वा जलपिष्टेन तेनाक्षिकर्षानक्षिकर्षानासा शिरोगदाः २२ मन्याहनु
 शिरोऽभूतानस्यंति नुजष्टजाः मयूकसारप्लाभ्यां ववामरिचसैल्वं वैः २३
 नस्यं कोष्मजलैः पिष्टं दद्यात्संज्ञाप्रबोधनं अयस्मारेतथोन्मादे सन्नियाते

तपतंत्रके २४ सैधवंश्चेतभारेवंसर्वयाः कुष्टमेवच वस्तमूत्रेरासंविद्वानस्य
तंद्रानिवाररां २५ रोहीतमत्स्ययित्तेनभावितंमरिचेवचा कटफलंवेतित
धूरांज्ञेयंप्रथमनंबुधैः २६ अथवृंहरानस्यस्यकल्पनाकथ्यतेधुना मर्श
श्चप्रतिमर्शश्चदौर्भेदास्नेहनेमतो २७ मर्शस्यतर्प्यरातीमात्रोमुख्याशाशो
स्मृताष्टभिः मध्यमाचवतुःशाशोहीनाशाणामितास्मृता एकैकस्मिंस्तुमा
त्रेपदेयंनासापुटेबुधैः मर्शस्यद्वित्रिवेलंबावीक्ष्यदोषलवलावलं २८ एका
तरङ्गंनरंरातस्यंदद्याद्विचक्षराः ज्वहंपंचाहमथवासमाहंवासुयंत्रितः ३०
मर्शः शि रेकेरा व्यापदो वि विधाः स्मृताः दोषोक्तेशात्सया ज्वेजविष्टे वा
स्तायथाक्रमः ३१ दोषोक्तानिमित्तास्तुपुंज्याद्वमनशोधनं अथकननिमि

क

शा.
१०८

तासुयथा मंदं हरां हितं ३२ शिरोनासाक्षिरोगेषु सूर्यावर्त्ताद्भिमेदके दंतशोभने
हीने म... सजेगदे मरुं शोषे राना देवा तपित्तगदे तथा अकालपति...
केशशाम्रप्रपातवे ३४ उज्यते वं हरां नस्ये स्नेहेर्वा मसुरद्रवेः बं हरां नस्य
यथा सारार्कस्य यः विष्टं भृष्टमाज्येन कुंकुमं ३५ नस्मं प्रयोगतो हन्यादा तस्य क
भवास्ततः भूशंखाक्षिशिरः कर्शा सूर्यावर्त्ताद्भिमेदकाः ३६ नस्यं स्यादनुकैले
न तथा नारायणो न वा माषादिनागसर्पिर्भिस्तत्र द्रेष जसा धितेः ३७ ते
लंकके स्यादाते वके वले पवने वसा दधान्नस्य सदा रिते सर्पिर्मज्जानमेव च ३८
माषात्मगुप्ता रास्नाभिर्वला रुवकरोहिवे कृतो भ्रूगंधया कायो हि गुसें च
वसंयुतः ३९ कोष्मो नस्य प्रयोगे न यज्ञाद्यातं सकंपतं जयेददिते वातं च

मन्यास्तंभायवाहको ४० प्रतिमर्शस्य मात्रा तु द्वित्रिविंदुमिजामतामता प्रत्येकशो
नस्तकृपोः स्नेहनेतु विनिश्चितं ४१ स्नेहग्रंथिद्वयं यावन्ति मग्ना बोद्धतानतः तर्जनी
यं श्रवे विंदुः सामात्रा विंदु संज्ञिता ४२ एवं विधेर्विंदुरस्यैरष्टभिः शारा मुच्यते सदे
यो मर्श नस्येषु प्रतिमर्शो द्विविंदुकः ४३ समयाः प्रतिमर्शस्य बुधैः प्रोक्ता चतुर्दशः॥
प्रभाते दंतकाष्ठांते गृहान्निर्गमने तथा ४४ व्यायामध्ववायांते विरामूत्रोत्तेजने
हृते कवलांते भोजनांते दिवा स्वप्नो स्थिते तथा ४५ वसनोत्ते तथा सांय प्रतिमर्शः॥
प्रयुज्यते इष्विंदु इषिदात्स्नेहोपदावक्रं प्रपद्यते ४६ नस्ये निविक्तं तं विंशो
तथा माशालः उषिचन्नपि वै तन्निष्ठीने न्मुखमागतं ४७ क्षीरोत्त
एगस्तं नार्त्तं बाले बाले वृद्धे च पुज्यते प्रतिमर्शे निशाम्यंति रागाश्चैवोर्द्ध

शा०
१०६

जतुज वलीयवितनाशश्चवलमिंद्रियजंभवेत् ॥ विभीतनिवकंभारी
शिव कारिः ४८ एकैकतेलनस्येनयलितनश्यतिभ्रवं अथनस्यवि
धिं वक्ष्येनस्यग्रहसाहेतवे ५० देशेवातरुजोयुक्तेरुतदंतनिचर्षसां विशु
द्धयूमयानेनस्विन्नभालगलंतथा ५१ उत्तानशापिनंकिंचित्प्रलंबशिर
संनर आस्तीर्यहस्तयादंचवस्त्राद्यादितलोचनं समुन्ना मितनासाग्रंवेद्यो
नस्येनयोजयेत् कोष्ठमधिन्नधारंवेहेमतारादिशुक्तिभिः ५३ शुक्त्यावाप
त्रयुक्तावातैद्योनस्यंयमाचरेत् नस्येष्टासिष्यमा ॥ नेषुशिरोमेवप्रकंपयेत् ५४
नकुप्येन्नप्रभाषेतनोद्येद्येन्नहसेतथा ॥ एतैर्हिबिहितः स्नेहोनेवातः संप्रय
द्यते ५५ ततःकाशप्रतिश्यापशिरोक्षिगदसंभवः घृणाटकममिप्लाव्यस्या

पयेन्निगिलेद्रवं पंचसप्तदशैवस्युर्मात्रानस्यधाररो उपविशायनिष्ठीवेन्नासाव
क्रगतंद्रवं ५७ वामदक्षिरायाश्चाभ्यांनिष्ठीवेत्सुन्मुखेहिनीतेनस्येमनस्तापंरजः
क्रोधं वसंत्यजेत् ५८ शयीतनिद्रं त्यक्त्वा च प्रोक्तानोवाकूशिरं नरः तथा वेरे वन
स्यांते धूमोककवलोलितः ५९ नस्येत्रीरापुपदिष्टानिलरानिप्रयोगतः शुद्ध
हीनामियोगानिविशोवात्शास्त्रविंतके ६० लाघवं मनसः शुद्धिः श्रोतुसां
व्याधिसंक्षयः विज्ञेन्द्रियप्रसादश्च शिरसः शुद्धिलक्षणां ६१ कंदुपदे हो गुरु
ताश्चैव कसंभवः मूर्द्धिहीनातिशुद्धेतुलक्षणां परिकीर्तितं ६२ मस्तुलि
गांग वृद्धिः द्रियविभ्रमः शून्यता शिरसश्चापि मूर्द्धिगाढे विरेचिते ६३
हीना शिरसि ककवातघ्नमाचरेत् सम्यविशुद्धेशिरसि सर्पिर्नस्येति

शा०

१०१०

११०

कः शिसोऽगुरुतेन्द्रियविभ्रमः लक्षशांतदतिस्निग्धेतत्र
भोजपेज्जानभिर्ज्यंदिनस्याचारिकमादिशेत् वमने
रेचनान्नस्तुभ्रातुवासनं रतानिपे वकर्माशिकपित्तानिमुनीश्वरेः॥
इन्नीदोमोदरस्तनुनाशार्द्रः नस्यविधिरध्यायः॥ ॥अथचूमपानविधिः॥
धूमस्तुषड्विधः प्रोक्तोऽशमनोऽहंहरास्तथा ६७ रधेनःकासहावैववामनोत्र
राधूपनः शमनस्यतुयर्षीपैः मध्यः प्रायोगिकस्तथा ६८ वंहरास्यापिपर्षी
पैः स्नेहनोदनोष्टदुरेवव रेवनस्यापिपर्षीपैः शोधनस्तीक्ष्णारववा ६९
अध्रमाही अखलेते शांतेभीतश्चदुःखितः दमवस्तिर्विरिक्तश्चरोत्रौजाग
रितथा ७० पियासितश्च दाहार्तस्तालुशोषीतथोदरी शिरोभिन्नायीति

मिरीचर्घाध्यानप्रयीडिः ७१ क्षतोरस्कः प्रमेहातेः पांडुरोगीवगर्भिरासी॥
रूक्षक्षीराभ्यवहतक्षीरक्षौद्र्यतासवः ७२ सुक्तान्नदधिमत्स्याश्ववा
लोवृद्धः दृशस्तथा अकालेवातिथीतश्च धूमः कुर्यादुपद्रवान् ७३ तत्रेष्टं स
र्पिषः पानं नावनां जनतर्प्यतां सर्पिरिक्षासंहीपयोवाशर्कसंबुवा मधुराम्लोरसो
वापिवापिवमनायप्रदाययेत् धूमोद्वादशवर्षानुगृह्यते शीतिकान्नच कासश्च
सप्रतिशापमन्याहनुशिरोरुजः ७४ वातश्लेष्मविकारांश्च हमाद्भुमः सुयोजितः च
क्षुधेः शोणितः रुषः पमनेन्द्रियवाञ्छना ७५ दृढकेशद्विजश्मक्रसुगंधिवदनो
त्रिखंडावत्रिपरिका ७६ कनिष्ठिकापरीणाहाराजमा
नवेदीर्घाशमनरोगिरागुलेः ७७ चत्वारिंशन्मितै

रा.

१११

१११

३। तीक्ष्णोचतुर्विंशतिः काशघ्नेषोऽशोन्मिनेः ७६॥
आद्रानाडिका कलापमंडलस्थलाकुलसागमरंध्रि
अथष्टिक १। वेचसुश्नदशां द्वादशांगुला धूमद्रव्यस्य कल्केन लेप
श्चाष्ट्यंगुलस्मृतः २। कल्के कर्षमितं लिह्याद्याया शुष्कं वकारयेत् इष्टिकाम
पनीयास्ते ह्यक्तां वर्तिमादशत् अंगारे दीपितं कृत्वा धृतवाने त्रस्यां ध्रुवे वदनेनपि
३। ७ मं वदमेनैव संत्यजेत् ८३ नासिकाभ्यां ततः पीत्वा मुखेनैव वदमेत् सुधीः॥
शारीरं वसं पुटे क्षिप्या कल्कमंगारदीपितं ८४ छिद्रेनेत्रं निवेश्याथ व्रतांतेनैव
धूपयेत् ८५ रत्नादिकल्पं शमनेस्मि चं सज्जरसं मि तो ८५ रेवते तीक्ष्ण कल्कं
वकातमेक्षुद्रिकाषरां वामने स्नायुवर्माब्जं दद्याधूमस्य पानकं ८६

ब्रह्मनिंबवाद्यं वधूपनं संप्रशस्यते अन्येपि घृणागेहेषु कर्तव्यारोगशांतये ८७ स
पथा मधुरादि च निंबस्य पत्राणि बृहतीफलं महुरिचं हि गुमासी च बीजं कर्पू स संभ
दे ८८ छागरोमाहि निर्मोकं विष्टा वै डालकी तथा गृजं दंतश्च त्मच्चूरां किं वि द्रुत विमि
श्रितं ८९ एहेषु धूपनं दत्तं सर्वान् बालान् ग्रहान् जयेत् पिशाचान् राक्षसान् जित्वा स
र्वज्वरहरं भवेत् ९० अपराजितो धूपः परिहारस्तु धूमपुकार्यो रैव न न स्य वि
त् नेत्राणि धातुता जा न्याहुर्न लव शो भवान्यपि ९१ इति श्री दामो दास्तु नाशाङ्ग
धः धूमपानविधि रध्यायः ॥ ॥ अथ गंडुषक बल प्रतिसाररा विधिः चतुर्विधः
स्याङ्गदूषः स्नेहिकः शमनस्तथाः शोधनो रौप्यश्चैव कबलश्चापि तद्विधः ॥ स्तिग्धो
क्षैः स्नेहिको वाते स्वादुरीत प्रमादतः ॥ पिते कटुं स्ललवरो रुक्षैः संशोधनं कपे क

शा.

११२

११२

षायतिक्तमधुरैः कटुदनेरोपरो वरोः वतुर्विधः स्याद्दूषः कवलाभ्वापि कीर्तितः॥
असंवारी मुरैव प्ररोगंडूषः कवले श्वरः ६२ तत्र इवे रोगंडूषः कल्कनकवलः स्मृ
तः दद्याद्दुष्टरं वा गंडूषेः कोलमात्रकं ६३ कर्षप्रमाणाः कल्कश्च कवनो दीयते
बुधेः कार्पतेयं वमा दृष्टा दुंडूषः कवलादपेः ६४ गंडूषान्नु स्थितः कुर्यात् वित्र
भालागलादिर्कः मनुष्यं स्त्रीतया पवससवा दोयनाशनात् ६५ कफप्ररोगं स्पतां
पांथावच्छेदोषस्य बोभवेत् नेत्रघ्राणास्तु निर्यातिता वज्रं दुष्टधाररां ६६ तद्य
या तिलकल्कोदकं क्षीरं स्नेहो वा स्नेहि केहितं तिलान्नीलोत्पलं सर्पिः शर्क
राक्षीरमेव वा। सक्षौद्रो हनुवक्त्रस्यो गंडूषो दाहनाशनः वेशघजनयत्पास्ये
सदध्मति मुखव्रणान् दाहत्वा प्रशमनं मधुगंडूषधाररां विषेक्षारामि

ग्येचसर्पिर्धार्चयो^२येश्चवा ६६ तैलसैंधवगंडुषो दंतवालेप्रशस्यते शोषं
मुखस्यवेरस्यगंडूषः काजिकोजयेत् १०० सिंधुत्रिकटुराजीभिराद्रकेमकफेहितः
॥ त्रिकलामधुगंडूषः ककास्रविपत्तनाशनः १ दार्वीगुडवीत्रिकलाद्राक्षजात्याश्च
पल्लवाः यवासश्चेतितक्वाथं वष्टां शक्षौद्रमवुतः शार्त्तौमुखेष्टतोहन्यान्मुखपा
कं त्रिदोषजं यस्योषधस्मगंडूषस्तस्येवप्रतिसाररां ३ कवलम्बापि तस्येवजे
षोत्रकुशलेनरेः कवलोयथा केसरं मानुलुंगस्यसैंधवव्योसंयुतं ४ हन्या
कवलतो जाड्यमरुविंकफवातजां कल्कोचलेहचूरांचित्रिविधेप्रतिसाररां ५॥
अंगुल्यग्नप्रशीतिनपपथारवंमुखरोगिरां प्रतिसाररांचूरांचथा कुष्ठंवीषी
समंगावयायतिक्काचपीतिका तेजिलोध्रुस्तं वचूरास्यात्प्रतिसाररां॥

शा.

१०१३

११३

रक्तश्रुतिर्दंतपीडांशोषं दाहं च नाशयेत् ७ हीनयोगात्कफोक्लेशोरसाज्ञानासवीतया त्रि-
तियोगान्मुखेपाकः शोषस्तृष्णाक्रमो भवेत् ८ व्याधेरपवपस्तुष्टिवैराघं वक्रलाघवं ॥
इंद्रियाराणां प्रसादश्च गंडुषैः शुद्धलक्षणां ९ इति श्रीदामोदरसूनोः शाङ्गधरविर-
चितायां चिकित्सास्थाने गंडुषादिविधिरध्यायः अथ लेचनमूर्द्धतेलकर्षादिरराविधिः ॥
आथं लेयस्य नामानि लिप्तां लेपश्च लेपनं ॥ दोषघ्नो विषहा वर्रो मुखलेपस्त्रिधाम-
तः १० त्रिप्रमाराश्च तुर्भागस्त्रिभागा र्द्धायुलोन्नतः आद्रो व्याधिहरः सस्यात् शुष्को
द्वषयतिष्ठति ११ दोषघ्नो लेपो यथा पुनर्नवादास्तुं टीसिद्धार्थं शिगुमेव च पि-
ष्टावे वारनालेन प्रलेपः सर्वशोथहा विभीतफलमज्जस्तुलेयो वृद्धार्तिनाशनः
शिरीषमधुषष्ठीचतुरं रक्तचंदनं १३ रत्नामांसीन्निशायुग्मं कुष्ठं बालकमेव च इ-
ति संचूरयित्वे लोपं येन च माशय्यत पुनः १४ जलेन क्रियते सुज्ञे दर्शांग इति संज्ञितः ॥

विसर्पान् विषलिमस्फोटान् शोथान् दुष्टव्रणान् जयेत् १५ विषहाले यो यथा अजाडु ग्धति
लेर्ले यो नवनीतेन संयुतः शोथमासश्चरं हञ्जति लेयो वा हृस्मत्तिलैः १६ त्मां गल्याति
विषालां बुजालिनी मूलबीजकैः लेयो धान्यां बुसं पिष्टः कीटविस्फोटनाशनः १७ व
राले यो यथा रक्तचंदनमंजिष्ठा लोध्रकं ~~विषालो~~ ~~ध्रुकु~~ ~~प्रिपंगवः~~ वयंकुशमसूरा
श्रव्यंगघ्नो मुखकांतिदा १८ मालुलुंगजटासर्पिः शिलागोशक्षतोरसः मुखकांति
करो लेयः पिडिकाष्पंगकीलजित् १९ लोध्रघान्यवचालेयस्मोरुरापिडिकायहः॥
तद्वदोरोचनायुक्तं मरिचं मुखलेपनात् २० सिद्धार्थकवचालोध्रसैंधवैश्च प्रलेप
नं व्यंगेषु चार्जुनत्वामंजिष्ठावासमाक्षिकाः २१ लेयः सनवनीतो वा श्वेताश्वखु
रजामिखी अर्कद्वीरहरिद्राभ्यां यर्दपित्वा प्रलेपयेत् २२ मुखकाक्षवशमं यो

शा.
१०२४
११४

तिविरकालोद्भवंध्रवं धटस्ययांडुयत्राणिमालतीरक्तचंदनं २३ कुष्ठकालीय
कंलोध्रमेभिर्लेपं प्रयोजयेत् तारुण्यपिडिकावंगानीलिकादिविमोशनं २४ पुरा
रामयमिरापाकंपुरीषंकुर्कुटस्यच मूत्रपिष्टः प्रलेपोपंशीघ्रं हन्यादरूपिका २५ ख
दिरारिष्टजं वृणांत्वभिर्वा मूत्रसंयुतैः कुटजत्वकसैंधवंवालेयाडुन्यादरूपिकां २६
पियालवीजमधुककुष्ठमाषैश्चसैंधवैः कार्योदारुणाकेमूर्द्धिप्रलेपोमधुसंयुतः २७
दुग्धेनवारवंसंवीजंप्रलेपादारुणांजयेत् आम्रवीजस्यचूरांचशिवाचूरांचशिवाचू
रांसमंदयं २८ दुग्धपिष्टः प्रलेपोपंदारुणांहंतिदारुणां रसस्तिक्तंपटोलस्यपत्रा
णांतदिलेपनात् २९ इंद्रलुप्तशमंयांतित्रिभिरेवदिनेध्रवंइंद्रलुप्तापहोलेपोमधुना
नावृहतीरसः ३० गुंजामूलफलंवापिभल्लातकरसोपिवा गोक्षुरस्तिलप्रष्याशौ

तुल्येचमधुसर्पिषी ३१ शिरःप्रलेपनंतेनकेशसंवर्द्धनंपरं हस्तेदंतमरंवीकृत्वा
घागदुग्धंरसांजनं ३२ रोमाशीतेनजायंतेलेपात्रपाशितलेष्वपि पट्टीदिवरम्
दीकालैलाज्जक्षैरलेपनैः ३३ इन्द्रुप्रशमपांतिकेशाःस्युःसघनादठा वतुःपदानांत्व
गोमनखशृंगास्थिभस्मभिः ३४ लैलेनसहलेपोयंकेशसंजननःपरः अयोरजोभृ
गराजस्त्रिफलाकृष्णमृत्तिका ३५ स्थितमिधुरसोमांसलेपनात्पलितंजयेत् धा
त्रीफलद्वयंपथ्येदेतथैकंविभीतकं ३६ पंचाम्रमज्जालोहस्यकर्षेकंचप्रदीयते॥
पिष्टूलोहमयेभांडेस्थापयेदुषितंनिशि लेयोयंहंतिनचिरात्कालयलितंजयेत् त्रि
फलानीलिकापूत्रंलोहभृंगरजःसमं अविमूत्रेरासंपिष्टंलेपात्कृष्टीकारंपरं त्रि
फलालोहचूरांविदाडिमत्तग्विशंतथाप्रत्येकंपंचपलिकंचूरांकुर्याद्विचक्षराः॥

शा.

१. १५

११५

मृगजरजरसस्यापि प्रस्थषट्कं प्रदाययेत् क्षिप्रालोहमये पात्रे भूमिमध्ये निधापयेत् ॥
मासमेकं ततः कुर्यात् छागोक्षीरे रालेपनं कूर्चैश्चिरसिरात्रौ च संवेष्ट्यैरंडयत्रकैः स्वये
त्प्रातः कुर्यात् स्नानं तेन वजापते पलितस्य विनाशश्च त्रिभिर्लेपैर्न संशयः शंखचूरा
स्याभागो दोहरितालं च भागिकं मनः शिला चार्द्धभागा स्वर्जिका चैकभागिका लेपो
यं वारिषिष्ठस्तु केशानुत्पाद्य दीपते अनपालेपयुक्त्या च सप्तवेलेन प्रयुक्ता निर्मलम्
केशस्यानं स्यात् क्षयरास्य शिरयथा रोमशातनं तालकं शाखा पुरातनं स्यात् षट्शा
शांशं खचूर्णाकं द्विशालिकं पलासस्पृक्षारंदत्वा च मर्दयेत् कटुली दंडतोयेन रं
विषत्ररसेन च आप्यापि सप्तभिर्लेपैरो मलाशातनमुत्तमं सुवर्णपुष्पीकीसीसं
संविडंगानि मनः शिलारोचना संचयं वैवलेपनं श्लेष्मशो नोनं वापस्येडगजा

कुष्ठरसाभिर्गुटिकाकृता वस्तुमूत्रेणसंपिष्टाप्रलेपात्स्वित्रनाशनी तालकंशारामात्र
स्याच्चतुःशाराचवाकुक्वा गोमूत्रपिष्टतज्जूरालेपनात्स्वित्रनाशनं वाकुर्ववितसोला
क्षाकाकोटुवरिकाकरशा रसांजनमपश्चूरालिलाः कृष्णसदेकतः चूर्णेदत्वागवां
यिनैः पिष्ट्वाचगुटिकाकृता अस्याः प्रलेपात्स्वित्राणि प्रणश्यंत्यतिवेगतः धात्रीप
रसश्चैव क्षारश्चचूरितः सौवीरेणप्रलेयोयंप्रयुंज्यासि धूमशामः दावीमूलक
बीजानिताकसुकैश्च दारुच तालकपत्रंमंवाशिकाविंकारिण्यथकृथक शरव
चूर्णशारामात्रं सर्वरापेकत्रचूर्णीयेत् लेयोयंवारिणीपिष्टः सिद्ध्यमानां नाशनः
परः हरीतकीसैधवंवगेरिकंचरंसाजनं विडालकोंबुपिष्टः स्यात्सर्वनेत्रामया
पहः रसांजनं व्योषपुतंसंपिष्टवटकीकृतं कंडूयामान्वितां हंतिलेपादजनना

शा.

१०१६

११६

मिकां प्रपुन्नाटस्य बीजा विवाकुची सर्षपास्तिलाः कुष्ठनिशाद्वयमुस्तपिष्टा तक्रोरावे
कतः प्रलेपादस्य शोम्पतिकंडूदद्रुविचर्चिकाहे मक्षा विडंगा निदरदंगंधकस्तथा दद्रु
कुष्ठसिंहरसर्वरापेकत्रमर्दयेत् धत्तरनिंबतां बलपत्राणां सरसैः क्रमात् अस्य वि
लेपमात्रे सायातापद्रुविचर्चिकाकंडूश्चरकसावेव प्रशमयति वेगतः दुर्वाभयासेध
वंचक्रमर्दकुटेरकः समिस्तक्रपुतोलेपः कंडूदद्रुविनाशनः दुर्वा निशा युग्मलेपः कं
डुपामा विवाशनः समिदद्रुहरश्चैव शीतपित्तापहः स्मृतः सिद्धार्थजनीकुष्ठैः प्रपुन्नाट
तिलैः सह कटुतैलेन संमिश्रं दद्रुदध्रं प्रलेपनं रास्वामीलोत्पलं दारुचंदनं मधुकंवला
घृतक्षीरपुतोलेयो वातवीसर्षनाशनः ए शीरंकमलोत्पलं साखामलकोपथ्या
लेपः पित्तविसर्पजित् पित्तविसर्पे त्रिफलाय मकोशीरसमंगा करवीरकं नल

मूलमनंताचलेपः श्लेष्मवि सर्प्यहा मांसीसर्जरसोलोध्रं मधुकं सहरेराच मूर्वीनी
लोत्पलं पद्मं शिरीषं कुसुमानि वा प्रलेपः पित्तवातास्रेशतधौतघृतपुतः वातरक्ते आमलं
घृतभृष्टतुपिष्टं कांजिकवारिभिः जयेन्मूर्द्धप्रलेपेन रक्तं नासिकपास्तुतं कुष्ठमेरंडजंतैलं
लेयः कांजिकयेषितः शिरोर्निवातजाह्न्यातपुष्पं वामुचकुंदजं देवदासनंतं कुष्ठं नलदं
विश्वभेषजं सकांजिकः स्नेहयुक्तो लेयो वातरोर्तिनुत् चंदनोशीरपथ्या हवलाष्या
घ्ननखोत्पलेः क्षीरपिष्टैः प्रलेयः स्याद्रक्तपित्तशिरोरुजि धात्रीकसेरुहावेरयज्यप
अकंचंदनैः हर्षोशीरनलानां च मूलैः कुर्यात्प्रलेयनं शिरोर्नि पित्तजाह्न्याद्रक्तपि
त्तरुजंतथा हरेरागुनतशैलेतुयमुत्तेलागुरुदारुभिः मांसीरास्मासबूकैश्चकोष्ठीले
पः कफार्तिनुत् ७३ शुंटीकुष्ठप्रपुष्पाटदेवकाष्ठैः सरोहिषैः मूत्रपिष्टैः सुखोष्मे
श्चलेयः श्लेष्मशिरोर्तिनुत् सारिवाकुष्ठमज्युकवचावृक्षोत्पलेस्तथा लेयः स

शा.
१. १७
११७

काञ्जिकः स्नेहः सूर्योवर्त्ताद्भेदयोः ७५ वराभीलोत्पलंदूर्वातिलाः वृद्धाः पुनर्नवा शंख
केनंतवातेवलेयः सर्वशिरोर्त्तिजित् अथलेपविधिः अथलेपविधिश्चान्यः प्रोच्यते सुज्ञसं
मतः द्यौतस्यकथितोभेदोप्रलेयाख्यः प्रदेहको। चर्मार्द्रमाहिषंदत्तप्रोन्नतंसामितितयोः
शीतस्तनुर्विशोषीचप्रलेयः परिकीर्तितः आर्द्रोघनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेहः श्लेष्मवातहा॥
रोमाभिमुखमादेयौप्रलेयाख्यः प्रदेहको ७६ वीर्यसम्पविशत्पाशुरोमकूपैः शिष्टमुखैः॥
नरात्रौलेपनंकुर्याद्युष्ममानंनिधारयेत् शुष्ममारामुपेक्षेतप्रदेहं पीडनं प्रति तमसायि
तोत्पृष्णारोमकूपमुखेस्थितः विनालेपेननिर्यातिरात्रौनालेपयेत्ततः रात्रावपिप्रले
यादिविः कार्योविवक्षसोः ८२ अयात्किशोथेगंभीरेरक्तश्लेष्मसमुद्भवे आदौशोथ
हरोस्नेयोद्वितीयोरक्तसेचनः तृतीयश्चोपनाहः स्याच्चतुर्थः पाटनक्रमः पंचमः
शोधनोभूपात्पष्टोरोयशाद्रूप्यते सप्तमोवर्त्ताकररोवरास्येतेक्रमामताः पथा

बीजप्ररजयाहिंस्मादेवदारुमहोषधं ८५ रास्नाग्निमंथलेयोयंचातशोथविनाशनः॥
मधुकं वंदनं सूवनिलमूलं च पञ्चकं ८६ उशीरं बालकं पञ्चयित्तशोथे प्रलेपनं कृ
ष्णापुराणा विरयानं शिग्रुकृत्सिकताशिवा ८७ मूत्रपिष्टः सुषोष्मो यं प्रदेहः श्लेष्मशो
थहृत् दे निशेचंदने देवशिर्वा पुनर्नवा ८८ उशीरं पञ्चकं लोध्रं गैरिकं वरसां जने॥
आगंतुजरे च शोथे कुर्यात्त प्रलेपनं ८९ शरामूलक शिग्रूणां फलानि जिलसर्षपाः ।
सक्तवः किरावमतसी प्रदेहः पावनः स्मृतः ९० दंती चित्रक मूलज्वकस्तुल्यकं यथसा
गुडः मल्लानकश्च कासी संसेधवंदारुणाः स्मृतः ९१ विरविल्वोऽग्निको दंती चित्रको
हृपमारकः कथोतकं कण्ठधाराणामूलं लेपेन दारुणं ९२ स्वर्जिकाया वश्रुकाद्याः सा
रालेपेन दारुणा हेमक्षीर्पास्तथा लेयोरो यरमदारुणाः तिलसेधवपथ्या हनिवय

शा.
११८
११८

त्रविशापुगेः त्वद्वतपुतेः पिष्टः प्रलेपो वराशोधनः ७४ निवपत्रचतक्षोद्रदार्ढीमधु
कसंयुतः तिलैश्च सहसंपुक्तो लेपः शोधनरोषराः ८५ करजारिष्टनिर्गुडीलेयो हन्याद
राक्षसीन् लभुनस्याथवा लेपो हिं गुर्निवमनोथवानि वयत्र तिलादंतीत्रिचत्सेधव
माक्षिकं दुष्टव्रशमनेलेपः शोधनरोषराः ८७ सदनस्य फलं जिक्ता पिष्ट्वांजिकवारि
रा कोष्णकुर्पाणां भिलेपं शूलशान्तिर्भवेत्ततः ८८ शिग्रशोफालिकैरंडपवगोधूममु
हुकैः सुखोद्योवहलोलेपः प्रयोज्योवाते विद्रध्यो १०० पेटिके सर्पिषालाजामधु
कैः शकरीवितैः प्रलियेत्तक्षीरपिष्टेर्वाषयस्योशीरचंदनेः १ इष्टं कासिकतालो
हकिदंगोशकृतासह सुखोद्योपं प्रलेप्यश्च मूत्रे स्यात् श्लेष्मीवद्रध्योत्तर ॥ रक्तोगं
तु निमित्तजेडं कृचंदनमंजिष्टानिशामधुकरिकैः क्षीरेण विद्रध्योलेयो रते

शा.
१.२४

१२४

हेपि व्याधिर्नैव प्रकुप्यति अतः श्राप्यस्मवशेषरक्तेनातिक्लेशोहितः आध्यसाक्षेयक
 स्मांतिमिरशिरसो नुज पक्षावातश्वासकाशो हि कांदाहवयादुतां कुसुतेति स्फुटं रक्तं
 मरणावाक्योति च देहस्योत्पत्तिरसृजा देहस्तेनैव धार्यते विना तेन ब्रूते जीवो रक्षेद्
 कप्रतो बुधः शीतोपवानेः कुपिते सुतरक्तस्य मानुते कोष्ठेन सर्पिषा शोथसम्यथ
 परिषेवयेत् क्षीरास्यैराशशोभभ्रहनिशाशागमांसतः रसः समुचितः पोनेधीनवा
 षष्ठिकाहितात्पीडो शांतिर्लघुत्वव्याधेरुद्रेकसंक्षयः मनः स्वास्थां भवेच्चिह्नसम्य
 ग्निस्त्राविते सृजि व्यापाममैशुनक्रोधशीतस्नानप्रवातकान् रूकाशनदिनिद्राक्ष्मा
 राम्लकटुभोजन शोकबादमजीर्णाञ्ज्यजेदाबलदर्शनात् इति श्रीदामोदरसू
 तुनाशाङ्गचरेराविरचितायां सहितायां चिकित्सास्थानेशो रितश्रावविधिः

नेवापितापिते पीत्वायवागृतसस्यशोशितस्नावपेद्व्यः अतिविन्नस्योनकालेतये
 वातिशिशब्धधातु अतिप्रवर्ततेरक्ततत्रकुर्यात्प्रतिक्रियां अतिप्रवर्ततेरक्तेचलोघ्रस
 सजरसांजनैः पवगोधूमचूर्णैर्वाधवधन्वनगैरिक्तेः सर्पनिमेकिचूर्णानिभस्मना
 क्षौमवस्त्रयोः मुखं प्रसास्यतुध्वीचरीते श्रोत्रचनेद्रराम् विध्येदूर्ध्वशिरांतावादह
 क्षारे रायाग्निना व्रशाकषायः सीधतेरक्तस्वदपतेदिमी व्रशंचयाचयेक्षानो दाहः स
 कोचपेत्थिरा दाहेपथावामांडशोषेदक्षत्यकरस्यगुष्ठमूलजाम् दहेत्थिराव्यत्यये
 तुवामांगुष्ठशिरां देहेत् किरादरुप्रभावेरामुष्कशोथः प्रसास्यतिविषय्यापास्तिदा
 हेनजापतेग्नेः प्रदीपन सकुचतिपतेस्तेनरसस्तेष्ववहांः शिना पदां वृदिर्पकृत्नी
 लोः शिशोसंजायतेरजः तदातत्स्थानदाहेनसकुचत्यसजः शिराः रक्तेदुष्टेवशि